

# Työttömän ääni

18-35-vuotiaiden työttömien kokemuksia aktiivisesta työvoimapolitiikasta,  
työvoimatoimistossa asioinnista sekä työttömiin ja työttömyyteen  
asenoitumisesta

Maria Vekurinmäki  
Pro gradu-tutkielma  
Yhteiskuntapolitiikka  
Jyväskylän Yliopisto  
Yhteiskuntatieteiden ja  
filosofian laitos  
Syksy 2006

## TIIVISTELMÄ

Työttömän ääni. Maria Vekurinmäki. Pro Gradu-tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. Marraskuu 2006. 88 sivua. Ohjaajat Raija Julkunen ja Riikka Niemi.

Tutkielmassa selvitetään miten 18-35-vuotiaat työttömät kokevat aktiivisen työvoimapolitiikan, työvoimatoimistossa asioinnin ja työttömiin ja työttömyyteen asennoitumisen. Tutkielmassa työttömät saavat kertoa omista kokemuksistaan. Työttömät kertovat työvoimatoimistossa asioinnista, työvoimatoimenpiteistä ja työttömiin asennoitumisesta. Keskeistä tässä tutkielmassa on nimenomaan työttömien oman äänen esiin saaminen eli ns. toisen tiedon tuottaminen.

Tutkielmassa selvitetään myös hallinnon ja työttömyyspolitiikan suhdetta eli sitä kokevatko työttömät, että heitä hallitaan esimerkiksi aktivoinnin kautta. 1990-luvun laman jälkeen työvoimapolitiikkaa on muutettu aktivoivaan suuntaan ja erilaisia velvoitteita on lisätty. Työttömät kertovat kokemuksiaan ja mielipiteitään muuttuneesta työvoimapolitiikasta.

Tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin. Aineisto koostuu kymmenestä haastattelusta, jotka toteutettiin keväällä ja kesällä 2003. Tarkoituksena on ollut antaa työttömälle ääni, jotta hän saa itse kertoa oman tarinansa.

Avainsanat: Työttömyys, aktiivinen työvoimapolitiikka, hallinnointi, ns. toinen tieto, työttömään ja työttömyyteen asennoituminen

# SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	5
2. Työttömyys, työelämä ja hyvinvointieetos	8
2.1 Työelämän murros	8
2.1.1 Työelämän epävarmuus	8
2.1.2 Tietoyhteiskuntaan siirtyminen	9
2.1.3 Työttömyyden kasvu ja seuraukset	10
2.2 Aktiiviseen työvoima- ja sosiaalipolitiikkaan	11
2.2.1 Lama ja kriisitietoisuus taitekohtana	11
2.2.2 Kannustusta ja aktivointia	14
2.2.3 Työvoimahallinnon käytäntöjen uudistaminen	15
2.3 Muuttuva hyvinvointieetos	17
2.3.1 Asenteiden muutos	17
2.3.2 Yksilöiden vastuullistaminen	19
2.3.3 Työttömän syylistämistä?	23
3. Tutkimustehtävä, tutkimusaineisto ja tutkimusmetodi	25
3.1 Tutkimustehtävä	25
3.2 Tutkimusmetodi	28
3.3 Tutkimusaineisto	29
3.3.1 Aineiston keruu	29
3.3.2 Haastattelurunko	30

4. Työttömän profiili	32
4.1 Taustatekijät	32
4.1.1 Ikä ja koulutus	32
4.1.2 Työ- ja työttömyyshistoria	32
4.2 Taloudellinen tilanne	33
5. Työttömään asennoituminen	37
6. Elämän epävarmuus	42
6.1 Työttömyyden ja pätkätöiden välimaastossa	42
6.2 Työhaun kohtuuttomat vaatimukset?	47
7. Aktivointi	52
7.1 Periaatteessa ihan hyvä juttu	53
7.2 Mutta joku kuitenkin mättää	58
7.3 Kyllä ne parhaansa yrittää	63
8. Vastaantaistelua ja alistumista	68
8.1 Kieltoreaktio	69
8.2 Puolustuskannalla	70
8.3 Tiedostavaa kritiikkiä	71
8.4 Vihaa ja katkeruutta	72
8.5 Alistuminen vai sopeutuminen	73

9. Loppusanat	75
10. Liitteet	76
11. Lähteet	85

## 1. Johdanto

1990-luvun suuri lama jätti jälkeensä vakavan työttömyysongelman. Työttömyysaste on alentunut selvästi 1990-luvun huippuvuosista, jolloin työttömiä oli maltillisimmankin määritelmän mukaan 16 % työvoimasta (Keskitalo & Mannila 2002, 193). Keskimääräinen työttömyysaste on nykyään yllättävän alhainen: elokuussa 2006 työttömyysaste oli 6,9 % (Tilastokeskuksen työvoimatutkimus). Työttömyys on silti suhteellisen laaja ongelma: mm. Hämäläinen & Taimio & Uusitalo (2005, 3) toteavat työttömyyden olevan edelleen suomalaisen yhteiskunnan polttavin ongelma. Työttömyys koskettaa erityisesti nuorimpia ja vanhimpia ikäluokkia. Myös maahanmuuttajien ja heikoimmin koulutettujen työttömyysongelma on erityisen vaikea (Hämäläinen ym. 2005, 11). Työttömyyden pitkittyminen on myös vakava ongelma.

1990-luvulla työttömyys arkipäiväistyi, kun työttömyyskokemukset yleistyivät laman myötä (Hämäläinen ym. 2005, 9). Työttömyydestä voi sanoa tulleen laajoja ihmisryhmiä koskeva ilmiö, voidaan puhua jopa työttömyyden demokratisoitumisesta. Työttömyys saattoi 1990-luvulla nimittäin kohdata ketä tahansa: korkea koulutus tai asema ei enää suojannut työttömyydeltä. Vielä 1970- ja 1980-luvuilla koulutus takasi suhteellisen vakaan aseman työmarkkinoilla (Vähätalo 1998, 47). Työttömyyden hoidossa tapahtui kuitenkin selkeä muutos 1990-luvulla suurtyöttömyyden seurauksena (Blomgren 2003, 56) ja vähitellen myös yleinen ilmapiiri työttömiä kohtaan kiristyi. Poliitikassa tämä näkyi siinä, että 1980-luvun lopun ilmapiiri, jossa luotiin työttömille uusia oikeuksia, vaihtui työttömän velvollisuuksien ja oman vastuun korostumiseen. 1990-luvulla ja 2000-luvulla työttömyysturvaa ja työttömän oikeuksia on heikennetty moneen kertaan. Samalla työttömän velvollisuuksia on lisätty (Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2004).

Velvoitteiden lisäämistä ja oikeuksien kaventamista on perusteltu uusien riskien syntymisellä. Pitkäaikaistyöttömyys ja pysyvä yhteiskunnasta ja työmarkkinoilta syrjäytymisen uhka ovat luoneet uudenlaista työttömyyspolitiikkaa, jota kutsutaan aktivointipolitiikaksi. Siinä on monen mielestä kyse paitsi työttömyyden hoidosta, myös

hyvinvointipolitiikan reformista sekä työn ja sosiaaliturvan uudesta suhteesta (Deacon 2002, Ala-Kauhaluoman 2005, 42 mukaan). Aktivoinnin tarkoituksena on pitää työtön työkykyisenä eli valmiina ottamaan työtä vastaan. Tässä ei sinänsä ole mitään kovin uutta; aktivoinnin tai workfare-politiikan juuret juontuvat jo 1970-luvun USA:han (Ala-Kauhaluoma 2005, 42).

Keinot, joita työttömien aktivoimiseksi Suomessa on otettu käyttöön ovat sen sijaan muuttuneet 1990- ja 2000- luvuilla. Aktivointipolitiikan sävyä voi paikoin sanoa jopa syyllistäväksi ja työtöntä rankaisevaksi. Pohjolan (2001, 198) mukaan aktiivisuuden retoriikka perustuu jo itsessään epäluottamukseen: passiivisuus pitää aktivoinnilla kääntää oikean suuntaiseksi, hyväksyttäväksi toiminnaksi. Pajun ja Vehviläisen (2001, 31) mukaan ”Yksilön syyllistämisen muodikkudessa on havaittavissa selvät kulttuuriset rintamalinjat; syrjäytymisasiantuntijoiden keskuudessa on jokseenkin epämuodikasta puhua syrjäytyneiden mahdollisesta laiskuudesta tai heikoista älyllisistä kyvyistä, kun taas yritysjohtajien keskusteluissa saatetaan täysin estoitta puhua esimerkiksi työttömien laiskuudesta”.

Työttömyyttä, työttömiä ja työvoimapolitiikkaa on tutkittu paljon ja eri tieteenaloilla. Aikaisemmin keskityttiin työttömyyden taloudellisiin, sosiaalisiin ja psykologisiin vaikutuksiin sekä työttömien omiin kokemuksiin. Viime vuosina on yhä enemmän tutkittu työvoimapolitiikan keinojen vaikuttavuutta. Tässä tutkimuksessa työttömälle annetaan ääni eli keskitytään siihen, miten työtön kokee nykyisen työttömyyspolitiikan. Haluan selvittää, miten työtön kokee aktivointi- ja kannustavuuspolitiikan. Keskityn lähinnä työvoimatoimistossa asiointiin ja työvoimatoimenpiteisiin yleensä. Yritän myös selvittää, miten työtön kokee työttömyyteen ja työttömiin yleisesti asennoiduttavan meidän yhteiskunnassamme. Tällä tarkoitan mm. sitä, miten työttömät aineiston perusteella tulkitsevat poliitikkojen puheita, tiedotusvälineiden uutisointia ja yhteiskunnan yleistä ilmapiiriä suhteessa työttömiin ja työttömyyteen.

Tukeudun ns. toisen tiedon käsitteeseen. Haluan nostaa esiin kontrastin viranomaistiedon ja hallitsevien ryhmien tiedon ja työttömän oman tiedon välillä. Työttömyydestä puhuvat julkisuudessa lähes pelkästään viralliset tahot kuten työvoimaviranomaiset ja muut valtionhallinnon edustajat. Samoin taloudellisen vallan edustajat saavat sanansa usein kuuluviin Työttömät ja työttömyys ovat olleet myös uutisotsikoissa koko 1990-luvun, mutta silti työttömyydestä puhuvat julkisuudessa harvoin itse työttömät (Valtonen 2002, 49-51). Työttömät muodostavat nyky-yhteiskunnassa yhden merkittävän sosiaalisen ryhmän, jonka on vaikea saada ääntään kuuluviin (Parikka 2002, 237). Tässä tutkimuksessa työtön saa itse kertoa tarinansa.

Aihe on erittäin relevantti yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja keskustelun kannalta. Työttömyys ja työttömyyden ratkaisukeinot ovat jatkuvasti niin kansan, median kuin eliittienkin puheenaiheena. Lisäksi työttömyyspolitiikassa on tapahtunut viime vuosina paljon muutoksia, jotka vaikuttavat työttömän elämään. Minusta on erittäin tärkeää, että saadaan tietoa siitä, miten työtön kokee ja tiedostaa omaan elämäänsä kohdistuneet muutokset. Aiheen valitsin myös siitä syystä, että se kiinnostaa minua erittäin paljon henkilökohtaisista syistä. Olen itse ollut työttömänä useita kertoja ensimmäiseen ammattiin valmistumisen jälkeen ja omat kokemukseni työttömyydestä, osa-aikatyöstä, määräaikaisista työsuhteista ja pätkätöistä herättivät kiinnostuksen tutkia muiden, suunnilleen samanikäisten kokemuksia työttömän asemasta viranomaisten koneistoissa. Tutkimukseni lähtökohtaa voi siten sanoa subjektiiviseksi, mutta "kaikki tieto on siinä mielessä subjektiivista, että tutkija päättää tutkimusasetelmasta oman ymmärryksensä varassa" (Tuomi & Sarajärvi 2002, 19).



## 2. Työttömyys, työelämä ja hyvinvointieetos

### 2.1 Työelämän murros

#### 2.1.1 Työelämän epävarmuus

Työelämä on muuttunut erityisen paljon viime vuosina. Suomen työmarkkinat ovat käyneet läpi suuria muutoksia viimeisten 10-15 vuoden aikana. Työttömyys on alentunut 1990-luvun huippuvuosista, mutta työttömyyden aleneminen on ollut odotettua hitaampaa (Keskitalo & Mannila 2002, 193). Määräaikaiset, osa-aikaiset, pätkätyösuhteet ja muut epätyypilliset työsuhteet ovat lisääntyneet huomattavasti. Tästä kertoo mm. se, että Tilastokeskus uudisti työvoimatutkimuksensa vuoden 1997 alusta, koska työelämässä tapahtui niin suuria muutoksia 1990-luvulla (<http://www.tilastokeskus.fi/ajk/tiedotteet/v96/tie28.html>). Uudistuksessa oli keskeistä se, että Euroopan Unionin hyväksymä määritelmä työttömästä työnhakijasta kiristyi niin, että työnhaun tuli olla aktiivisempaa kuin ennen (Tossavainen 2005, 33).

Juha Siltalan (2004) näkemyksiä työelämästä voi sanoa synkiksi mutta erittäin mielenkiintoisiksi. Siltalan mukaan työelämästä on tullut jatkuva selviytymiskamppailu, jossa työntekijöiden koeaika ei koskaan lopu. Työelämässä ei enää pyritäkään vakaisiin palkkatyösuhteisiin eikä pysyvyyteen yleensäkään, ja työntekijöiltä vaaditaan jatkuvaa joustamis- ja muutoskykyä (2004, 133). Tämä näkyy haastateltavieni kertomuksissa erittäin hyvin. Myös Sennettin (1999, 118) näkemyksen mukaan epäonnistuminen voi kohdata ketä tahansa: se ei enää kosketa vain köyhiä ja vähäosaisia vaan myös keskiluokkaa. Kilpailuhenkinen voittaja ottaa kaiken mentaliteetti tekee epäonnistumisen työmarkkinoilla mahdolliseksi myös koulutettujen ihmisten kohdalla.

Petri Paju ja Jukka Vehviläinen (2001, 26) ovat osuvasti kiteyttäneet sen, mitä siirtyminen riski- tai informaatioyhteiskuntaan käytännössä tarkoittaa: perinteiset

yhteiskunnalliset rakenteet ovat menettäneet tukea ja turvaa antavan roolinsa ihmisen elämänkulussa. Vakituinenkaan työpaikka ei enää välttämättä tarkoita koko työuran kestävästä työsuhdesta. Nyky-yhteiskunnan muutosta voi verrata 1900-luvun vaihteen murrokseen. Nykyiset muutokset ovat vieneet Suomen samanlaisten ongelmien eteen kuin teollistuminen aikoinaan vei. 2000-luvun väliinputoajat ovat niitä, jotka eivät sopeudu jatkuviin muutoksiin ja joustavuuden vaatimuksiin. Joustavuudesta ja yksilöllisyydestä on nimittäin tullut avainsanoja niin tuotannossa kuin muussakin elämässä (Vähätalo 1998, 20, 12-13).

Modernille ajalle onkin tyypillistä, että kukaan ei voi enää elää riskien ulottumattomissa. Modernit riskit ovat etäännyneet kontrollista siten, että yksittäinen ihminen tai ryhmä tai edes organisaatio tai valtio ei voi vaikuttaa vaarojen muodostumiseen ja konkretisoitumiseen (Giddens 1990, Luomasen 1999, 124 mukaan). Globalisaatio ja Euroopan yhdentymisen ovat tehneet erilaisista riskeistä maailmanlaajuisia: talouskriisi USA:ssa vaikuttaa nykyään myös Suomen talouteen. Eräs paljon puhuttu ongelma on työpaikkojen siirtyminen halvemmän tuotannon maihin: yritykset siirtävät tuotantoaan pois Suomesta, koska esimerkiksi työvoimakustannukset ovat siellä matalammat. Maailman avautuminen onkin tuonut mukanaan hyötyjen lisäksi myös uudenlaisia riskejä. Näiden riskien hallinta on vaikeampaa kuin aiemmin.

### 2.1.2 Tietoyhteiskuntaan siirtyminen

Eräs suuri muutos, joka on keskeinen taustatekijä tutkimuksessani, on työpaikkojen siirtyminen palveluista tietotyöhön. Suomen tuotantorakenne muuttui poikkeuksellisen voimakkaasti 1990-luvulla; tämä rakennemuutos oli kansainvälisestikin vertaillen erittäin nopea, muutos on ollut nopeampi vain Irlannissa. Suomi saavutti hurjan rakennemuutoksen avulla näkyvyyden informaatioteknologian huippumaana, hintana tosin on ollut "vanhan maailman" työpaikkojen menetys. Näillä tarkoitetaan työpaikkoja, joihin ei vaadita erityistä ammattitaitoa tai pitkää koulutusta. Mm. yritykset ovat

järjestäneet tuotantoaan ja tehostaneet työntekoaan radikaalisti uudella tavalla (Kantola & Kautto 2002, 69). Nykyään yhä useammassa matalapalkkaisessa tai vähäistä koulutusta vaativassa työssä tarvitaan sellaisia taitoja, joita ei vielä viisi-kymmenen vuotta sitten tarvittu. Hyvä esimerkki on kassapalvelujen siirtyminen tietokoneelle jopa pienissä lähimarketeissa. Tuotannon tehostamisesta saamme käytännön esimerkkejä jatkuvasti (Perlos, UPM, Spar jne.)

Globalisaation puolestapuhujat muistuttavat, että ylemmän keskiluokan työpaikat ovat lisääntyneet informaatioteknologian alalla. Toisaalta globalisaatiokriitikot puhuvat alemman keskiluokan työehtojen polarisoitumisesta (Siltala 2004, 135). Työttömät ovatkin jakautuneet helposti työllistyviin ja vaikeasti työllistyviin. Nuoret, hyvin koulutetut ja vähän aikaa työttömänä olleet työllistyvät suhteellisen helposti. Vaikeasti työllistyviä ovat puolestaan iäkkäät pitkäaikaistyöttömät, koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret, vajaakuntoiset ja maahanmuuttajat (Kantola & Kautto 2002, 72). On siis selvää, että tietoyhteiskuntaan siirtyminen heikentää jo ennestään huonoimmassa asemassa olevien työttömien työllistymismahdollisuuksia ja saattaa syrjäyttää myös uusia ihmisiä työmarkkinoilta. Tietoyhteiskuntaan siirtyminen on kuitenkin tuonut mukanaan sekä hyötyjä että haittoja, joiden vaikutuksia pystytään myöhemmin arvioimaan paremmin.

### 2.1.3 Työttömyyden kasvu ja seuraukset

Yksi merkittävistä muutoksista, joka tapahtui työelämässä 1990-luvulla, on kasvanut joukkotyöttömyys. Ennen 1990-luvun alun lamaa työttömyys oli hyvin alhaisella tasolla (Verho 2005, 92). Laman myötä se nousi erittäin vakavaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Vastentahtoinen työmarkkinoilta syrjäytyminen (tai syrjäyttäminen) oli 1990-luvun alkuun saakka lähes tuntematon ilmiö, mutta laman myötä työmarkkinoiden ulkopuolelle jääneiden osuus nousi ennennäkemättömälle tasolle. Tämä tarkoitti paitsi

työpaikkojen vähenemistä, myös pitkäaikaistyöttömien määrän kasvua ja työttömyysjaksojen pidentymistä (Kantola&Kautto 2002, 70).

Työttömyys kohosi Suomessa 1990-luvun talouskriisin aikana neljä- ja puolikertaiseksi (Julkunen 2001, 64). Lisäksi se jäi pysyvästi korkeammalle tasolle. Työttömyyden kehityksestä kertovat myös työttömien työnhakijoiden määrät. Vuonna 1991 työttömiä työnhakijoita oli Työministeriön työnvälitystilaston mukaan 213 201, kun "huippuvuonna" 1994 työttömiä työnhakijoita oli 494 247. Työttömyys on laskenut huomattavasti 1990-luvun huippulukemista, keskimääräinen työttömyysaste oli Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan 6,9 % elokuussa 2006. Mm. työttömyyden pitkittyminen ja työttömien polarisoituminen ovat kuitenkin tehneet työttömyydestä laajemman ongelman kuin luvut osoittavat.

Työttömien määrän valtava kasvu aiheutti mm. sen, että työttömien työllistäminen kävi entistä vaikeammaksi: tukityöllistämiseen perustunutta järjestelmää ei ollut enää mahdollista ylläpitää entisellään. Tästä seurasi työttömyyden pitkittyminen kun avoimet työmarkkinat eivät vetäneet, eikä tukitoimia pystytty lisäämään. Suomi muuttuikin muutamassa vuodessa Euroopan mallimaasta varoittavaksi esimerkiksi. Työttömyydestä tuli Suomessa rakenteellinen ongelma, jonka ratkaisemiseksi tehdään edelleenkin töitä (Verho 2005, 92).

## 2.2 Aktiiviseen työvoima- ja sosiaalipolitiikkaan

### 2.2.1. Lama ja kriisitietoisuus taitekohtana

Viime vuosikymmenen suurta talouskriisiä on kuvailtu mm. Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ajan ehkä vakavimmaksi poliittiseksi kriisiksi (Kantola 2002, 265), joka hakee vertaistaan teollistuneissa maissa (Aslama ym. 2002, 9). Kansantuote putosi kolmena vuonna peräkkäin ja työttömyys kasvoi ennennäkemättömäksi (Julkunen

2001, 64). 1990-luvun talouskriisiä on ekonomistien ja poliitikkojen keskuudessa kuvattu sairaan säännöstelytalouden kuolinkouristukseksi, jotka synnyttäisivät tehokkaamman, markkinakuriin alistetun järjestelmän (Siltala 2004, 115).

Erikoiseksi talouskriisin "jälkipyykin" tekee se, että talouselämän eliitti on saanut äänensä kuuluviin erittäin vahvasti hyvinvointijärjestelmän uudelleenmuotoilussa. Taloudellisesta kasvusta ja tehokkuudesta tuli hyvinvointivaltion uuden aikakauden tärkeimpiä tavoitteita. Ne syrjäyttivät tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden, joita useimmat pitävät vanhan aikakauden tunnuspiirteinä. Paradoksaalista muutoksessa on se, että ankarin hyökkäys hyvinvointivaltiota kohtaan tapahtui juuri meillä Skandinaviassa, jossa universaali hyvinvointijärjestelmä on vahvin (van Kersbergen 2000, 20). 1990-luvun talouskriisi muodostuikin taitekohdaksi hyvinvointivaltiolle ja erityisesti suomalaiselle sosiaalipolitiikalle.

Suomessa vaalittiin 1990-luvulla vahvaa kriisitietoisuutta. Kriisitulkinta oli nimittäin poliittisesti tehokas tapa vaatia leikkauksia mm. sosiaaliturvaan (Heikkilä 1997, 29). 1990-luku olikin sosiaalipolitiikassa karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen aikaa (Julkunen 2001, 11). Lama ja rahoituskriisi mahdollistivat sellaisia muutoksia sosiaalipolitiikassa, joita kansalaiset eivät muulloin olisi hyväksyneet. Laman voi sanoa mahdollistaneen politiikan, jota talouseliitit tavoittelivat jo 1980-luvulla. Se antoi oikeutuksen uudelle poliittiselle agendalle, jota oli tavoiteltu jo aikaisemmin. Lama mahdollisti mm. uudet ajattelu- ja puhettavat työttömistä, köyhistä, hyvinvointivaltiosta jne. (Julkunen 2001, 63).

Julkusen (2001, 60) mukaan 1990-luvun lama oli seurausta aiemmin aloitetusta politiikasta, jolla Suomea liitettiin intergoituvaan maailmantalouteen ja Eurooppaan. Postipankin entisen pääjohtajan Seppo Lindblomin mukaan "ankara rakenteellisen sopeutumisen kausi" oli välttämätön seuraus taloudellisen yhdentymisen tuottamista talouskasvun ja tasapainon vaatimuksista (Siltala 2004, 115). Euroopan Unionin vaikutusta hyvinvointivaltion asemaan on vielä aikaista arvioida. Voi kuitenkin sanoa

varmuudella, että EU:n rooli tulee tulevaisuudessa olemaan yhä aktiivisempi koko "Sosiaalisen Euroopan" säilyttämisessä (Kuhnle 2000, 235).

Vertaileva hyvinvointivaltiotutkimus on tehnyt kaksi merkittävää havaintoa. Toisen, hyvin tunnetun tuloksen mukaan hyvinvointivaltioiden laajuudessa on teollistuneiden läntisten demokratioiden välillä eroja. Näistä selkeä esimerkki on Skandinavian ja USA:n välinen ero sosiaalimenoissa. Jälkimmäisen BKT:sta sosiaalimenoihin käyttämä osuus on puolet pienempi kuin edellisen (Rothstein 2000, 217). Toisen, vähemmän tunnetun tuloksen mukaan tämä valtava ero hyvinvointivaltioiden laajuudessa on ennemminkin tuore ilmiö. Vielä 1960-luvun alussa nämä maat käyttivät melkein saman prosenttimäärän BKT:staan hyvinvointimenoihin (OECD 1994). Tämä erojen kasvu on melko odottamatonta kehitystä, ovathan arvot yhdentyneet, kauppa lisääntynyt, pääoma globalisoitunut jne. (Rothstein 2000, 217).

Euroopan yhdentymistä voi pitää joko uhkana kansalliselle hyvinvointivaltiolle tai prosessina joka pitkällä tähtäimellä vahvistaa ´sosiaalista Eurooppaa`, missä kansallisilla hyvinvointivaltioilla on yhä keskeinen rooli (Kuhnle & Alestalo 2000, 12). Tulevaisuus siis näyttää, miten Euroopan Unioni vaikuttaa suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan. Kiistatonta on kuitenkin mm. EU:n vaikutus Suomen talouspolitiikkaan ja siten myös työttömyyden hoitoon. Valtiovalta on nimittäin nykyään sitoutunut taloudellisen kasvun, kilpailukyvyn ja myös globaalin talouden sanelemiin ehtoihin, jotka vaikuttavat myös työllisyyspolitiikkaan (Karjalainen & Lahti 2005, 275). Pitkittynyt työttömyys on uhka näille ja siten vakava ongelma jopa yhteiskunnallisen vakauden kannalta.

### 2.2.2 Kannustusta ja aktivointia

1990-luvulla sosiaalipolitiikassa tapahtui mentaalisten mallien muutos. Tasa-arvoistavasta sosiaalipolitiikasta siirryttiin kannustavaan sosiaalipolitiikkaan (Julkunen 2001, 163). Kannustavuuspolitiikka ja aktivointipolitiikka muodostivat yhdessä uuden työvoima- ja työttömyyspolitiikan ytimen. Tämä tarkoitti työttömän oikeuksien ja velvollisuuksien auki kirjoittamista. Velvoitteet ja vastikkeellisuus korostuivat muutoksissa (Hämäläinen 2005, 132). 1990-luvun yleinen trendi Euroopan sosiaali- ja työllisyyspolitiikassa oli työttömien aktivointiohjelmien luonti sekä sosiaaliturvan muuttaminen osittain vastikkeelliseksi (Ala-Kauhaluoma 2005, 42 ). Hämäläisen (1999,1) mukaan aktiivisen työvoimapolitiikan taso nousikin 1990-luvulla ennätyskorkeaksi ja myös sen sisältö muuttui.

1990-luvun laman jälkeen oltiin uudessa tilanteessa, kun sosiaalipolitiikka ei enää voinut olla jakamassa taloudellisen kasvun tuloksia vaan joutui ennemminkin puolustamaan saavutettua asemaansa (Rauhala 2000, 59-60). Työttömyyden korkea taso ja osittainen muuttuminen rakenteelliseksi asettivat poliittiset päättäjät vaikeasti ratkaistavien kysymysten ääreen. 1990-luvulla esitettiin ajatuksia mm. siitä, että toimeentuloturva on mitoitettu niin hyväksi, että palkkatyön ulkopuolella olevien siirtyminen ansiotyöhön ei ole kannattavaa keskitasoa alemmilla palkoilla (Heikkilä 1997, 4). Työttömyysturvan ja työttömien oman aktiivisuuden välinen yhteys korostuikin 1990-luvulla (Hämäläinen 2005, 132). Sosiaaliturvan kannustinvaikutuksiin yleensäkin kiinnitettiin lisää huomiota ja koventuneet asenteet näkyivät puheissa hyvinvointivaltion hiipumisesta ja sosiaaliturvan ehtojen koventamisesta (esim. Rahkonen 1998, 67-68).

Aktiivisen työvoimapolitiikan keinoja tehostettiin ja uusia ns. aktiivisen sosiaalipolitiikan toimenpiteitä kehitettiin (Keskitalo & Mannila 2002, 192). Aktivointipolitiikan taustalla on ajatus, että työttömyys on saatava hallintaan. Paakkunaisen (1995, 40) mukaan Suomessa on vallinnut vuosikymmeniä kulttuuri, jonka mukaan "hommien on oltava hanskassa". Tämä tarkoittaa työttömien kohdalla sitä, että heidän elämänsä on saatava

hallintaan; heidän elämästään on tehtävä ennustettavaa ja hallittua. Aktivoinnin ytimessä on ajatus siitä, että työttömien ja muiden syrjäytyneiden integroiminen työhön on keskeisin tehtävä (Keskitalo & Mannila 2002, 192, 197). Työhön tai koulutukseen integroiminen edustaa käytännössä tätä ennustettavuuden ja hallinnan linjaa. Työttömyys on siis pyritty tekemään hallittavaksi erilaisilla toimenpiteillä. Aktivointisuuntauksista on 1990- ja 2000-lukujen aikana tullut kansainvälisesti levinnyt ja yhteiskuntapoliittisesti merkittävä sosiaalinen innovaatio (Ala-Kauhaluoma 2005, 42).

### 2.2.3 Työvoimahallinnon käytäntöjen uudistaminen

Työvoimahallinto otti mm. aktiivisen työvoimapolitiikan tavoitteekseen suurtyöttömyyden aikana. Työttömyysturvassa painottuivat velvoitteet ja vastikkeellisuus, erityisesti nuorten työttömien kohdalla (Hämäläinen 2005, 132). Nämä tarkoittivat erilaisia sanktioita ja rajoituksia työttömyysturvan saannissa. Hyvinvointipalveluiden heikkeneminen on ollut kiistämätöntä; julkisen talouden ajauduttua vakavaan rahoituskriisiin 1990-luvun alussa tuli supistamisesta sosiaalipolitiikan keskeisin puheenaihe (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 17). Työttömät (ja myös muut pienituloiset) joutuivat 1990-luvulla säästöjen kohteeksi usein.

Seuraavaksi esimerkkejä työttömiin 1990- ja 2000-luvuilla kohdistuneista muutoksista (Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2004, Hallituksen esitykset ja valtiopäiväasiakirjat).

1.1.1992 Ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan ansio-osa 45 prosentista 42 prosenttiin.

1.1.1993 Ensimmäistä kertaa työmarkkinoille tulevien omavastuu-aika kuudesta viikosta kolmeen kuukauteen.

1.9.1993 Ilman pätevää syytä työstä eronneen tai itse työsuhteensa päättymisen aiheuttaneen henkilön karenssiaikaa pidennettiin kuudesta viikosta kahdeksaan viikkoon.



- 1.1.1994 Peruspäivärahan saamiselle asetettiin kuuden kuukauden työssäoloehto.
- 1.1.1994 Työmarkkinatuki otettiin käyttöön. Työmarkkinatuessa ei ole omavastuu-aikaa, mutta ensi kertaa työmarkkinoille tulevien odotusaika on kolme kuukautta.
- 1.1.1996 Työmarkkinatuen saannin oikeuksien täsmentäminen. Tukeen ei ole oikeutta ilman ammatillista koulutusta olevalla alle 20-vuotiaalla työttömällä, ellei hän osallistu työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen. Ensi kertaa työmarkkinoille tulevien ammatillista koulutusta vailla olevien odotusaikaa pidennettiin kolmesta kuukaudesta viiteen kuukauteen. Myös työmarkkinatukeen tuli viiden päivän omavastuu-aika. Työmarkkinatuen lapsikorotuksia leikattiin noin 40 prosentilla.
- 1.1.1997 Oikeutta työmarkkinatukeen rajoitettiin. Ilman ammatillista koulutusta olevat alle 25-vuotiaat menettivät oikeuden työmarkkinatukeen, mikäli ovat ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyneet tarjotusta työstä, koulutuksesta, työharjoittelusta, kuntoutuksesta tai kieltäytyneet, eronneet tai jättäneet hakematta sosiaaliset edut turvaavaan koulutukseen.
- 1.1.1997 Palkansaajan työssäoloehto peruspäivärahasa ja koulutustuessa pidennettiin kuudesta kuukaudesta kymmeneen kuukauteen.
- 1.1.1997 Ikäraja, josta alkaen peruspäivärahaa voidaan maksaa tietyin edellytyksin 60 ikävuoteen saakka, nousi 55 vuodesta 57 vuoteen.
- 1.1.1997 Peruspäivärahan omavastuu-aika piteni viidestä arkipäivästä seitsemään arkipäivään.
- 1.1.1997 lukien peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea ei makseta ajalta, jolta työttömällä on oikeus saada vuosiloma-ajan palkkaa tai jolle lomakorvaus työsuhteen päättyessä voidaan jaksottaa.
- 1.1.1997 Sovitellussa peruspäivärahasa ja työmarkkinatuessa otetaan huomioon 50 % työtuloista, kun ennen huomioitiin 80 % työtuloista.
- 1.1.1997 Työttömyyspäivärahalta työmarkkinatuelle siirryttäessä aina uusi omavastuu-aika.
- 1.1.1998 Työmarkkinarikkeiden takia annettavat määräajat ja työssäolovelvoite pitenivät.
- 1.9.2001 Laki kuntouttavasta työtoiminnasta velvoittaa työvoimatoimiston, kunnan ja asiakkaan (työmarkkina- tai toimeentulotuen saaja) yhdessä laatimaan työttömälle,

aktivointisuunnitelman. Kuntouttavasta työtoiminnasta kieltäytyminen voi johtaa alle 25-vuotiaan kohdalla työmarkkinatuen pienentämiseen tai lakkauttamiseen.

1.8.2006 Työnhakusuunnitelmasta tuli heti velvoittava

Edellä mainitut muutokset kuvaavat erityisen hyvin eurooppalaista ”sosiaaliturvalta työhön”- linjaa, joka vahvistui 1990-luvulla. Korkea työttömyys mahdollisti leikkauksien läpiviemisen, mutta siihen tarvittiin ennen kaikkea oikeanlaista retoriikkaa (Julkunen 2001, 171). Yksi perustelu työttömien aktivoinnille oli Skogin & Räisäsen (1997, 138) selvitysten mukaan se, että aktivointitoimenpiteet ja työllistyminen lisäävät työttömän hyvinvointia toisin kuin työttömyysturvalla eläminen. Aktivointia on perusteltu myös sillä, että pitkäaikainen työttömyys syrjäyttää yksilön yhteiskunnasta. Nämä perustelut ovat hyvin uskottavia eikä ole ihmeellistä, että niiden avulla on pystytty legitimoimaan aktivoivaa työttömyyspolitiikkaa. Työttömän velvollisuuksien ja vastuun lisääminen onkin käynyt yllättävän helposti: esimerkiksi aktivointitoiminnan hyödyllisyydestä ei ole juurikaan tutkimustietoa (Hämäläinen 2005, 170).

## 2.3 Muuttuva hyvinvointieetos

### 2.3.1 Asenteiden muutos

Hyvinvointipalveluiden purkaminen ja/tai heikentäminen kertovatkin asenteiden muutoksesta suhteessa sosiaalipolitiikkaan ja hyvinvointivaltioon. Suomalaisten suhtautuminen hyvinvointivaltioon vaihtelee riippuen siitä, keneltä kysytään ja mitä kysytään. Vasemmistolainen puolue-eliitti eroaa mielipiteiltään oikeistolaisesta puolue-eliitistä. Mielipidetutkimukset tukevat myös sitä käsitystä, että tietyt eliittiryhmät (ainakin liike-elämän johto, oikeistolaiset puolue-eliitit, kuntajohto, virkamiesjohto) eroavat johdonmukaisesti näkemyksiltään kansalaisten enemmistöstä kun on kyse julkisen

sektorin koosta, kunnallisista palveluista, työmarkkinareformeista, tulojen tasa-arvosta ja huono-osaisten turvasta (Julkunen 2001, 84-85).

Myös kansalaisten mielipiteet muuttuivat laman myötä: säästäväisyys ja moraalit korostuivat (Puohiniemi 1993, Julkunen 2001, 89 mukaan). Suomalaisten asennoituminen hyvinvointivaltioon on kuitenkin hyvin kaksijakoista. Enemmistö suhtautuu esimerkiksi markkinatalouteen, ”rahan valtaan” ja taloudelliseen eriarvoisuuteen varsin kriittisesti (Haikkonen 1997, Julkunen 2001, 89 mukaan), mutta samalla he ovat sitä mieltä, että ”järjestelmä” ei kannusta työntekoon (Forma 1998, Julkunen 2001, 89-90 mukaan).

Yhteiskunnassamme tapahtui 1990-luvulla muutos suhteessa työttömyyteen. Sosiaalipoliittisessa keskustelussa työttömyys saatettiin vielä 1980-luvulla nähdä ainakin potentiaalisesti uutena elämäntavan mallina, joka edustaisi vaihtoehtoa kulutus- ja kilpailuyhteiskunnan oravanpyörälle (Paju & Vehviläinen 2001, 36). Nuorten työttömien asema on tosin ollut huolenaiheena koko ajan ja nuorten aktivointia on pidetty tärkeänä syrjäytymisen ehkäisemiseksi (Hämäläinen 2005, 148). Työttömyysongelman vakavuuden selvittyä heräsi vanha huoli hyvinvointivaltion sallivuudesta ja pitkäaikaistyöttömien taipumuksesta käyttää sitä hyväksi. Aktivointipolitiikasta käytiin yhteiskunnallisia keskusteluja ja eri maissa alkoi olla yksimielisyyttä yli puoluerajojen siitä, että pitkäaikaistyöttömät eivät voi elää passiivisesti sosiaaliturvan varassa vaan heillä on myös velvollisuuksia omaa elämää ja yhteiskuntaa kohtaan (Karjalainen & Lahti 2005, 272).

Huolenaiheeksi nousivatkin 1990-luvulla myös työttömyyden sosiaaliset seuraukset pitkällä aikavälillä; epäiltiin, että jos osa väestöstä tottuu elämään ilman palkkatyötä, heidän keskuuteensa todennäköisesti syntyy sellaisia ajattelu- ja käyttäytymistapoja, jotka oikeuttavat ja normalistavat heidän poikkeavan elämäntapansa (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 18-19). Suomalaisen yhteiskunnan arvomaailma on perinteisesti pohjautunut palkkatyölle, ja siksi huoli palkkatyöhön sosiaalistumisesta oli ja on yhä edelleen suuri. Työ on meillä kytkeytynyt paitsi sosiaalisiin suhteisiin, myös talouteen:

sosiaaliturvan rahoituksellisen pohjan on nähty perustuvan palkkatyölle (Kärkkäinen 1995, 11). Työttömyydestä onkin tullut vakava ongelma, jonka nähdään uhkaavan jopa yhteiskuntarauhaa. Valtiovallan tavoitteena on huolehtia Suomen kansainvälisestä kilpailukyvyystä, valtionbudjetin tasapainosta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta (Karjalainen & Lahti 2005, 275). Pitkittynyt työttömyys uhkaa näiden tavoitteiden toteutumista ja siksi se on erityisen vakava ongelma.

Huolestuttavaa asenteiden muutoksissa on se, että karsinnan politiikan toteuttajat saivat (ja saavat yhä edelleenkin) tukea sekä talouselämän että eliittiryhmien taholta. Julkusen (2001, 85) mukaan suomalaisen yhteiskunnan suunnan voikin sanoa 1990-luvulla kääntyneen eliittiryhmien haluamaan suuntaan. Toinen huolestuttava seikka on se, että pitkäaikaistyöttömyys alkoi enenevässä määrin siirtyä yksilön omille harteille, kun eri maissa alettiin säädöksin vahvistaa aktivointipolitiikan mukaisia käytäntöjä (van Berkel & Hornemann Moller & Williams 2002, 15). Erilaiset käsitteistöt, joita suositaan työttömyydestä puhuttaessa, piilottavat taakseen sen tosiasian, että työtön on vailla työtä. Käsitteistöt kuten korkea työllistymis- tai työhönottokynnys ja sen madaltaminen, työmarkkinakyky ja sen lisääminen, työmarkkinoiden yleinen joustamattomuus ja joustojen lisääminen tai yritysten työllistämisedellytyksien parantaminen ym. (Myllyviita 1995, 29) herättävät mielikuvan siitä, että työttömyys on tekninen ongelma, johon on selkeä ratkaisu. Työttömyysongelman laajuus ja monimutkaisuus voi jäädä huomiotta eikä se ole työttömän kannalta hyvä asia.

### 2.3.2 Yksilöiden vastuullistaminen

Työttömyysongelman monimutkaisuuden kieltäminen voi johtaa "helppojen" ratkaisujen etsintään. Yksi tällainen on yksilön vastuullistaminen. Margaret Thatcherin sanat: "ei ole mitään yhteiskuntaa; on vain yksilöitä ja heidän perheitään" kirvoittivat sanojen lausumahetkellä kritiikkiä poliittisen kentän kaikilta laidoilta (Rose 1995, 19). Noissa

sanoissa kiteytyy mielestäni se, mitä yksilöiden vastuullistaminen käytännössä tarkoittaa: yksilö on itse vastuussa elämästään, hän voi odottaa tukea perheeltään, ei yhteiskunnalta.

*Hallintarationaalisuus* on yksi Michel Foucault'n keskeisiä käsitteitä. Foucault tarkoitti hallintarationaalisuudella ajattelutapaa tai hallitsemisen käytännön luonnetta: kuka voi hallita, mitä hallitseminen on, ketä tai mitä hallitaan. Foucault sovelsi hallintarationaalisuus-käsitteitä eri aikakausiin. (Gordon 1991, 3). 1990-luvulla muotoutui uusi hallintarationaalisuus: uusliberalismi. Minun tutkimukseni kannalta mielenkiintoisimmat sovellukset ovat uusliberalismi- ja hyvinvointirationaalisuudet.

Uusliberalismin mukaan muista riippuvaisista subjekteista, eli esimerkiksi työttömistä, on tehtävä riippumattomia kansalaisia, jotka ovat yritteliäitä ja kykeneviä arvioimaan omia etujaan ja myös maksimoimaan niitä aivan kuten liike-elämässä. Yksilöistä olisi siis tultava oman itsensä yrittäjiä, heidän tulisi muovata oma elämänsä omien päätöstensä mukaan ja pyrkiä itse toteuttamaan päämääränsä (Rose & Miller 1997, 133-134). Tämä ajattelu siirtää vastuuta nimenomaan työttömän omille harteille, mikä liian pitkälle mennessään tarkoittaa yksilön syyllistämistä.

Myös hyvinvointivaltiota voi kutsua hallintarationaalisuudeksi: hyvinvointimentaliteetti ja -teknologiat piilottavat taakseen kansalaisuuden etiikan. Kansalainen on vastuullistettava, tarkoituksena on tehdä kansalaisesta ”vastuullinen yhteiskuntaa kohtaan”. Giovanna Procaccin (1991, 159) sanat

*”köyhien auttaminen on hallitsemisen keino, tapa pitää kurissa väestön vaikein osa sekä keino kehittää muita ryhmiä”*

( Firmin Marbeau, *Du pauperisme en France et des moyens d'y remedier au principes d'économie charitable*, Paris 1847)

kertovat keinoista, joilla köyhiä voidaan hallita. Asiantuntijat ja asiantuntijatiето ovatkin tärkeitä sekä uusliberaalissa problematiikassa että hyvinvointijärjestelmässä (Rose &

Miller 1997, 147, 148). Rose ja Miller (1997, 114, 122-123) näkevät hyvinvointijärjestelmän (ja sitä tukevan sosiaalityön ja sosiaalivakuutuksen) hallintorationaalisuutena, joka tekee itsensä tarpeelliseksi yhteiskunnallisten riskien ja vastuun vastavuoroisuuden kautta.

Sosiaalivakuutus voidaan nimittäin nähdä sopimuksellisena suhteena kansalaisen ja julkisen vallan välillä ja sosiaalityö valvontasuhteena asiantuntijan ja sellaisen yksilön tai perheen välillä, joka ei pysty täyttämään ”yhteiskuntasopimuksen” velvoitetta. Vakuutusta voi sanoa riskin hallitsemisen teknologiaksi. Riski on nimittäin jotain vaarallista: onneton tapahtuma, joka tarkoittaa objektiivista uhkaa jollekin. Tämä riski on saatava hallintaan ja vakuutus onkin keino hallita ja järjestää todellisuutta (Ewald 1991, 198, 199). (Sosiaali)vakuutus siis ottaa yksilön kohtalon haltuunsa eli takaa toimeentulon esimerkiksi työttömälle ja on siten myös järjestyksen ja kontrollin tekniikka (Julkunen & Niemi & Virkki 2005, 248).

Hyvinvointirationaalisuus ja uusliberalistinen hallintarationaalisuus ovat siis molemmat keinoja, joilla yksilö saadaan vastuullistettua. Tavoitteet ovat samat, mutta keinot erilaiset. Paradoksaalista tässä on se, että itse asiassa hyvinvointivaltion järjestelmien epätyytyväisyys on mahdollistanut uusliberalismin menestyksen (Rose & Miller 1997, 136). Jos sosiaalityö ja -vakuutus on hyvinvointirationaalisuuden tapa hallinnoida yksilöä, niin aktivointipolitiikkaa voi Rosen & Millerin (1991,131) mukaan kutsua uusliberalistisen hallintarationaalisuuden muodoksi. Sen tavoitteena on juuri yksilön riippumattomuuden ja yritteliäisyyden elvyttäminen. Aktivointi on kuitenkin, niin käsitteenä kuin toimintanakin monimutkainen ja epäselvä. Siinä sekoittuvat ohjaus, koulutus ja työmarkkinavalmiuksia tukeva palvelu sekä sanktioitu velvollisuus osallistua tarjolla oleviin aktivointitoimiin. Merkittävää on se, että vaativa osapuoli on yhteiskunta (Karjalainen & Lahti 2005, 274-275).

Yksi määritelmä aktivoinnista on seuraavanlainen: oikeudet perusturvaan ja työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin kytketään toisiinsa (Hvinden 2000, 27-28). Aktivoinnissa on

kaksi suuntausta. "Kova" vaihtoehto käyttää taloudellisia pakotteita kuten alentaa perustoimeentulon kestoja tai tasoa tai tiukentaa etuuskien ehtoja. "Pehmeät" vaihtoehdot korostavat asiakkaiden oikeutta palveluihin, palveluiden tehostamista ja positiivisia kannustimia (Keskitalo & Mannila 2002, 197). Aktivoinnin voi siis nähdä myös kahdenkeskisenä suhteena, jossa työtön ja yhteiskunta ovat vastavuoroisessa suhteessa. Tämä tarkoittaa, että työttömällä ei ole vain oikeuksia, vaan myös velvollisuuksia. Työttömyyden tuleekin olla aktiivista työnetsintää ja taitojen ylläpitoa (Keskitalo & Mannila 2002, 198).

Foucault'n kiinnostus suuntautui 1970-luvun puolivälin jälkeen nimenomaan siihen, kuinka ihmiset muokkaavat itse itseään. Hän ei halunnut korostaa vallankäytön alistavaa luonnetta (Hänninen & Karjalainen 1997, 11). Aktivointia voi pitää itsensä muokkaamisena. Aktivointitoimien tarkoitus on saada yksilö muokkaamaan/kehittämään itseään niin, että hän olisi mahdollisimman työkykyinen. Aktivointitoimia voidaan kutsua yksilön muokkaamiseksi yhteiskunnan kannalta edulliseen suuntaan. Aktivointitoimien tarkoitus on nimittäin vaikuttaa sekä työttömien asenteisiin, käyttäytymiseen että fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen niin, etteivät yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet olisi esteenä työmarkkinoille palaamisessa. Työttömän siis oletetaan ottavan vastuu työttömyydestään ja hyväksyvän häneen kohdenneet aktivointitoimet. Työttömän osa on muokata itseään työelämään sopivaksi ja olla sitä kautta vahvemmin mukana yhteiskuntakehityksessä (Karjalainen & Lahti 2005, 275).

Yrittämisen ja autonomian kielestä saattaa saada sellaisen kuvan, että valtiolla ei ole mitään roolia uusliberalistisessa hallinnoimisessa, mutta se ei pidä paikkaansa (Rose & Miller 1997, 133-134). Itse asiassa valtiolla on merkittävä rooli uusliberalismin ohjaus- ja hallintateknologioiden käytännön toteutuksessa. Rosen & Millerin (1997, 136) mukaan juuri uusliberalismin kyky muotoilla uusi hyvinvointijärjestelyjen hallinnoinnin tapa mahdollisti sen kehityksen sosiaalitoimen ohjelmoinnin uudeksi systemaattiseksi lajityypiksi.

Ristiriitaista uusliberalistisessa hallintarationaalisuudessa on myös se, että hyvinvoinnin ja sosiaaliturvan julkista tarjontaa ei pidetä olennaisena eikä valtion virallisten instituutioiden ja sosiaalisten toimijoiden välistä yhteistyötä koeta tarpeelliseksi. Silti sekä julkiseen sosiaaliturvaan että sosiaaliin toimijoihin yritetään vaikuttaa monin eri tavoin (Rose & Miller 1997, 134). Tämä näkyy mm. poliitikkojen ristiriitaisina puheina; esimerkiksi pienituloisten lapsiperheiden toimeentulosta ollaan huolissaan, mutta etuuksia ei paranneta vaan ennemminkin heikennetään (esim. kotihoidontuen kuntalisän poistaminen).

Uusliberalismin nousu ei kuitenkaan kerro hallintatapojen vallankumouksesta, vaan poliittisen rationaalisuuden uudelleenmuotoilusta. Tämä uusi hallintarationaalisuus liittyy hallinnon sanastot ja ihanteet yhteen teknologioiden kanssa, joita on kehitelty liberalistisissa järjestelmissä viimeisten kahdensadan vuoden ajan. Uusliberalismin hallinnoimista koskeva ongelma ei nimittäin koske köyhyyden ehkäisemistä vaan sitä, miten juurruttaa köyhään yksilöön (eli esimerkiksi työttömään) se eettinen ja laskelmoiva suhde elämään, jonka tulisi saada heidät itse ehkäisemään köyhyytensä (Rose & Miller 1997, 133, 143). Tämä kuulostaakin selvästi vanhemmalta ajatukselta kuin 1990-luvun laman myötä syntyneeltä idealta.

### 2.3.3 Työttömän syyllistämistä?

Aktivointi on yleiskäsite, joka nykyään yhdistää työttömyyden ja syrjäytymisen vastaista politiikkaa (Keskitalo & Mannila 2002, 192). Työttömyydestä ja työttömistä puhuttaessa puolestaan käytetään usein syrjäytymis-käsitettä. Poliitikot ovat usein käyttäneet syrjäytymiskäsitettä omiin poliittisiin tarkoituksiinsa (Paju & Vehviläinen 2001, 26). ”Suomalaisessa keskustelussa on painottunut näkemys, jonka mukaan syrjäytymisen kohteeksi joudutaan, ajaudutaan syrjäytyneisyyden tilaan” (Granfelt 1998, 78).



Erikoistutkija Seppo Ruotsalainen (Ksml 26.3.2006) esitti "Syrjäytyminen seis"-seminaarissa mielenkiintoisen mielipiteen syrjäytymisestä. Tämän mukaan syrjäytymisilmiöstä koskevassa julkisessa keskustelussa on varsin yleisesti unohdettu, mikä tai kuka syrjäyttää ja kenet: "Irtisanomiset ja lomautukset vaihtuvat syrjäytymiseksi, joka luo mielikuvan itsestään tapahtuvasta, luonnonlainomaisesta prosessista, jolle tavallaan ei voida mitään". Tämä vahvistaa näkemystä, että syrjäytyminen on yhteydessä elämänhallinnan eli toisin sanoen subjektiuden kadottamiseen suhteessa omaan elämään (Granfelt 1998, 78).

Tämä puolestaan johtaa ajatukseen, että yksilö on itse vastuussa syrjäytymisestään, kuten vaikkapa työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisestä. Työttömyys onkin yksi yleinen syy leimata ihminen; työttömästä tulee "tahrattu" yksilö, jonka luonteenlaatu on jollain tavalla "pilallinen". Yksilön leimaaminen eli tilanne, jossa henkilöltä evätään täysi sosiaalinen hyväksyntä, on vuosisatainen käytäntö (Goffman 1963, 9, 14).

Oleennaista syrjäytymiskeskusteluissa on se, koetaanko *yksilön henkilökohtaiset* ominaisuudet ongelmallisiksi. Jos yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet ovat este työmarkkinoille siirtymisessä, tarkoittaa se sitä, että yksilön on etsittävä syytä työttömyyteen itsestään. Toinen vaihtoehtohan olisi etsiä "syyllistä" esimerkiksi yhteiskunnassamme vallitsevista arvoista (esim. mahdollisimman suuri voitontavoittelu). Yksilön työkykyisenä pitäminen on hyvä tavoite, mutta jos siihen pyritään yksilöä syyllistämällä, ollaan väärillä jäljillä.

### 3. Tutkimustehtävä, tutkimusaineistot ja tutkimusmetodi

#### 3.1 Tutkimustehtävä

Keskeinen tutkimusongelmani on: miten työtön kokee aktivointipolitiikan ja aktivointitoimet. Tutkin, miten työtön kokee työvoimatoimistossa asioinnin ja työvoimatoimiston kautta häneen kohdennetut aktivointitoimet. Toinen tutkimusongelma on: miten työtön kokee häneen kohdistuvan yleisen ilmapiirin. Yleisellä ilmapiirillä tarkoitan perheen, ulkopuolisten ihmisten, median, poliitikkojen ja päättäjien puheessa ilmeneviä asenteita, mielipiteitä ja suhtautumista työttömiin ja työttömyyteen. Tarkastelen tätä kaikkea nimenomaan työttömän näkökulmasta. Työttömiä on määritelty monin tavoin ja minun tutkimukseni kannalta erityisen mielenkiintoinen määritelmä on aktivoinnissakin keskeinen uhri vs. pinnari-määritelmä. Uhri-näkökulman mukaan työtön on yhteiskunnallisten olosuhteiden avuton uhri ja pinnari-näkökulman mukaan laiska, saamaton ja syypää omaan tilanteeseensa (Kärkkäinen 1995, 14).

Kohderyhmäni on haastatteluhetkellä 18-35-vuotiaat työttömät. Valitsin tämän ikäryhmän siitä syystä, että nämä ikäluokat tulivat työmarkkinoille 1990-luvulla ja 2000-luvulla, jolloin työttömyyspolitiikka on muuttunut erityisen paljon. On mielenkiintoista tutkia miten työttömyys vaikuttaa yksilön kokemuksiin silloin kun se osuu työuran alkuun. Lisäksi varsinkin nuorten työttömyyteen suhtaudutaan erityisen vakavasti: ”Ilman työmoraalia kasvava sukupolvi merkitsee uhkaa perinteiselle yhteiskuntajärjestykselle” (Paju & Vehviläinen 2001, 31). Työttömyyspolitiikalla tarkoitan politiikkaa, joka vaikuttaa työttömän elämään käytännön ja asenteiden tasolla. Tutkin miten työtön kokee työvoimaviranomaisten kohtelun ja erilaiset työvoimatoimenpiteet. Mikä on työttömän rooli/asema työvoimatoimistossa asioidessa ja työvoimapoliittisiin toimenpiteisiin osallistuessa? Miten työtön itse kokee tämän säätelyn kohteena olon ja tietystä näkökulmasta esittämisen?

Kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten työttömien kohdalla on alettu enenevässä määrin puhua paitsi työttömän oikeuksista, myös työttömän velvollisuuksista. Työttömällä on oikeus työttömyysturvaan, mutta siihen kytkeytyy myös velvollisuus yhteiskuntaa kohtaan (Karjalainen & Lahti 2005, 274). Aktivointi on käsite, joka yhdistää kaikkea uutta työttömyyden ja yleensäkin syrjäytymisen vastaista politiikkaa (Keskitalo & Mannila 2002, 192). Aktiivinen työvoimapolitiikka edustaa tätä velvollisuus-diskurssia käytännön tasolla. Aktivointi, työnteon kannattavuus, työmarkkinoiden joustavoittaminen ja vastikkeellisuus ovat käsitteitä, joita käytetään työttömyydestä ja työttömistä puhuttaessa. Tutkin miten työtön kokee nämä puheet. Onko tämä kielenkäyttö työttömälle itsestään selvää? Kiinnittääkö hän siihen huomiota? Minkälaisia reaktioita se herättää työttömässä?

Haluan tutkia erityisesti sitä vaikuttavatko aktivointipuheet ja -käytännöt työttömän syyllistymiseen. Mielenkiintoista on, kokeeko työtön olevansa syyllinen omaan tilanteeseensa. Ajatteleeko hän, että vastuullinen ihminen ei voisi joutua työttömäksi eli onko työttömyydestä tehty/tullut enemmän yksilön kuin yhteiskunnan ongelma? Tunteeko työtön olevansa yhteiskunnan hyväksyty ja tasaveroinen jäsen alentuneesta veronmaksukyvystään huolimatta vai tunteeko hän olevansa toisen luokan kansalainen? Minua kiinnostaa, kuinka yleinen asennoituminen työttömiin ja työttömyyteen vaikuttaa työttömien kokemuksiin omasta arvosta ja asemasta. Työttömien aktivointi on melko suosittu puheenaihe julkisuudessa. Väitän, että puheet työttömien aktivoinnista, työhaluttomuudesta, palkkatyön kannattamattomuudesta, sosiaaliturvan väärinkäyttäjistä jne. vaikuttavat työttömän syyllistymiseen.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa ns. toista tietoa eli tehdä työttömistä itsestään subjekteja. Asiantuntijatieto on nimittäin ollut avainasemassa erilaisissa köyhyyden problematisointitavoissa, poliittisten ja sosiaalisten ohjelmien muotoiluissa ja suuressa määrässä teknologioita, joiden avulla ohjelmia on käytännössä pyritty toteuttamaan. Merkittävää on, että asiantuntijatieto on ollut avainasemassa myös niiden ihmisten kohtaamisessa, joihin hallinta on kohdistunut. Hallinnan kohteista, kuten työttömistä,

puhuvatkin asiantuntijat. He myös toteuttavat yhteiskunnallista hallinnointia (Rose & Miller 1997, 148).

Analysoinkin tutkimuksessani sitä, miten virallinen tieto asettaa työttömät säätelyn kohteiksi. Haluan tutkia millaisista näkökulmista virallinen tieto tarkastelee työtöntä ja miten työttömän oma ääni näkyy näissä määrittelyissä (Törrönen 2005, 15-16). Huono-osaisia käsittelevä virallinen tieto voi tahtomattaankin rakentaa tietyille ihmisryhmille marginaalisia identiteettejä (Jokinen & Huttunen & Kulmala, 2004, 13). Työttömät ovat ryhmä, joka on nostettu säätelyn kohteeksi ja silmätikuksi yhteiskunnan keskeisten instituutioiden toimesta (Törrönen 2005, 16-17). Tässä tutkimuksessa pyritään saamaan kuuluviin näiden "huono-osaisten" oma näkemys.

Pohjolan (1994, 17) mukaan tutkimuksen käsitteelliset valinnat sisältävät tutkimuskohdetta arvottavia valintoja erityisesti silloin kun tutkimuskohteena ovat yhteiskunnallisessa marginaalissa elävät. Minä pyrin omilla käsitteellisillä valinnoillani tukemaan haastateltavieni subjekti-asemaa eli tuomaan työttömän oman näkökulman esiin. Virallinen tieto nimittäin pyrkii antamaan asioista tietyn näkökulman, joka meidän pitäisi uskoa (Hänninen & Karjalainen & Lahti 2005, 3). Olen tietoisesti asettautunut työttömän asemaan jo kysymyksiä tehdessäni, kysymykset olisivat varmasti aivan toisenlaisia esimerkiksi työvoimaviranomaisten esittäminä. Pyrin pääsemään mahdollisimman lähelle työttömän kokemuksia ja kerroin kaikille haastateltaville ennen haastattelua, että teen tätä tutkimusta siksi, että olen itse ollut työtön.

Erona viralliseen tietoon on myös se, että haastattelujen tuottama tieto on yksityiskohtaista ja kokemuksellista, kun virallinen tieto on pikemminkin yleiskatsauksellista ja konstruoitua. Haluan tutkia työttömän kokemuksia mahdollisimman läheltä, hyvinkin yksityiskohtaisesti. Juuri tätä lähestymistapaa kutsutaan ns. toiseksi tiedoksi (Hänninen ym. 2005, 4). Ennen kaikkea haluan tutkimuksellani tuottaa tietoa, joka perustuu työttömien omiin, täysin subjektiivisiin kokemuksiin. Minulla ei ole tarkoituksena saada tietoa, jonka perusteella voisi tehdä

yleistyksiä työttömien tilanteesta. Haluan, että työtön saa kirjaimellisesti äänensä kuuluviin ja pääsee kertomaan oman tarinansa.

### 3.2 Tutkimusmetodi

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus, koska haluan tutkia nimenomaan työttömän subjektiivisia kokemuksia. Haluan saada työttömän oman äänen kuuluville, ja se onnistuu parhaiten kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Metodina on sisällönanalyysi. Valitsin sen siksi, että sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jonka avulla voi tehdä monenlaista laadullista tutkimusta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93). Sisällönanalyysi on siis väljä kehikko, joka ei ennalta määritä tutkimuksen tekoa liikaa. Tämä sopii erittäin hyvin minun tutkimukseeni, koska tutkimuksen sisältö on muuttunut matkan varrella. Sisällönanalyysin tarkoituksena onkin järjestää aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon siten, että informaatio ei katoa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110). Tähän tarkoitukseen pyrin aineiston teemoittelun avulla. Luin aineiston läpi useaan kertaan ja löysin tekstistä teemoja, joista haastateltavat puhuivat selvästi enemmän kuin muista aiheista. Nimesin nämä teemat ja keräsin niiden alle kaiken, mitä aiheesta sanottiin.

Analyysini on teoriasidonnainen. Se on hyvin lähellä aineistolähtöistä analyysiä: erona aineistolähtöiseen analyysiin on, että olen valinnut teoreettiset käsitteet ennen pelkistämistä ja ryhmittelyä. Teoria on ohjannut analyysiani siten, että etsin haastateltavien puheesta ennalta valitsemani hallinnointi-teorian kannalta mielenkiintoisia puheenaiheita. Teoriasidonnaisessa analyysissä tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevatkin aineistolähtöisyys ja valmiit mallit (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99). Tämä kuvaa analyysiäni erittäin osuvasti: olen halunnut yhdistää sen, mikä on haastateltaville tärkeää ja ennalta valitsemani, erittäin mielenkiintoisen teorian. Kuten Tuomi & Sarajärvi (2002, 98) kirjoittavat "aineistolähtöisen analyysin ongelmia voidaan pyrkiä ratkaisemaan *teoriasidonnaisessa analyysissa*. Siinä on tiettyjä teoreettisia kytkentöjä, jotka eivät pohjautu suoraan teoriaan. Teoria voi toimia apuna analyysin etenemisessä. Myös

teoriasidonnaisessa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta siinä aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia ehkä eklektisestikin"

### 3.3 Tutkimusaineisto

#### 3.3.1 Aineiston keruu

Tämä tutkimus sai alkunsa siitä, että ensimmäiseen ammattiin valmistumisen jälkeen olin vuosien 1995-2000 aikana vuorotellen työttömänä, työllistämistukityössä, kokopäivätyössä, osa-aikatyössä ja pätkätyössä. Omakohtaiset kokemukset herättivät kiinnostuksen työttömien tutkimiseen. Syksyllä 2001 keräsin osana proseminaarityötäni kirjoituksia 18-35-vuotiaiden työttömien omista kokemuksista. Kirjoitukset olivat hyvin vapaamuotoisia ja kirjoittajat kertoivat paljon muustakin kuin työttömyydestään.

Samana syksynä tutustuin biovalta-käsitteeseen ja se innosti lukemaan foucautilaista kirjallisuutta. Löysin myös hallinnointi-käsitteen ja päätin käyttää sitä ensin proseminaarissa. Teinkin seminaarityöni työttömien hallinnoinnista ja päätin jatkaa aihetta myös gradussa. Tutkimusongelma on tarkentunut matkan varrella, mutta samana on pysynyt halu tutkia työttömien omakohtaisia kokemuksia. Tässä tutkimuksessa lähestyn Foucaultin hallinnointi-käsitettä toisen tiedon sekä aktivointi-käsitteiden kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa aktiivisen työttömyyspolitiikan tarkastelua työttömän näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa käytettävän aineiston keräsin keväällä 2003. Kaksi haastateltavaa sain aiemmin keräämiäni kirjoitusten kautta: kysyin kirjoittajilta halukkuutta myöhemmin tehtävään haastatteluun. Yhden haastateltavan sain Nuorten Palvelukeskuksen kautta, jonka alaisuudessa olen tehnyt vapaaehtoistyötä. Loput haastateltavat sain Keski-suomalaiseen, työvoimatoimistoon ja Kumppanuustalolle viemieni ilmoitusten perusteella. Haastateltavat ottivat minuun yhteyttä puhelimitse tai sähköpostilla. Kysyin

etukäteen luvan nauhurin käyttöön sekä tiedustelin, missä haastateltava haluaa, että haastattelu tehdään. Tein haastattelut reilun kuukauden aikana, enintään kaksi haastattelua päivässä. Haastatteluiden pituus vaihteli reilusta puolesta tunnista vajaaseen kahteen tuntiin.

Tein yhteensä kolmetoista haastattelua. Kymmenen haastateltavaa tuli minun luokseni ja kolme haastattelua tein haastateltavan luona. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt kymmentä haastattelua. Kaksi haastattelua jouduin hylkäämään niiden niukkuuden vuoksi ja yksi haastattelu oli esihaastattelu. Esihaastattelu oli erittäin hyödyllinen harjoitus varsinaisia haastatteluja varten. Siinä nimittäin tein varmasti kaikki mahdolliset virheet, mitä hyvä haastattelijalla ei tee. Esihaastattelu olikin lähinnä molemminpuolinen keskustelu työttömyyskokemuksista ja työelämän muutoksista.

Haastattelumenetelmänä käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelussa edetään tiettyjen keskeisten etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Metodologisesti teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja asioista, heidän asioille antamia merkityksiä sekä sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77).

### 3.3.2 Haastattelurunko

Haastatteluja varten tein väljän haastattelurungon, jonka mukaan etenin. Ensimmäisenä kävimme läpi perustiedot, kuten iän, koulutuksen, perhesuhteet sekä haastateltavan työ- ja työttömyyshistorian. Seuraavaksi kyselin miten työttömyys vaikuttaa taloudelliseen tilanteeseen, sosiaaliseen elämään ja henkiseen hyvinvointiin. Sen jälkeen siirryimme tämän tutkimuksen kannalta keskeisiin aiheisiin eli kävimme läpi miten haastateltavat ovat kokeneet työvoimatoimistossa asioinnin, päätöksenteon ja työvoimatoimenpiteet. Lisäksi kysyin, minkälaiseksi haastateltavat ovat kokeneet yleisen asenneilmaston työtöntä ja työttömyyttä kohtaan. Viimeisenä annoin haastateltaville mahdollisuuden

kertoa vapaasti työttömyyteen liittyvistä asioista. Kävin kaikkien haastateltavien kanssa kaikki osa-alueet läpi. Tarkka haastattelurunko on liitteenä (Liite 1).

Haastattelurunko osoittautui erityisen hyväksi sen suhteen, että alussa oli ns. vähemmän tärkeitä kysymyksiä. Tämä helpotti haastattelun käynnistymistä, koska sekä haastateltavat että minä jännitimme alussa. Haastatteluiden tekeminen olikin voimia vievää puuhaa. Siksi oli hyvä, että tein korkeintaan kaksi haastattelua päivässä. Haastattelun teko vaati tarkkaa keskittymistä ja herkkyyttä vaistota, jos joku tarvitsi hieman rohkaisua.

Kiinnitin itse valtavasti huomiota siihen, että en esitä liian ohjaavia kysymyksiä. Aluksi en uskaltanut vastata juuri muuta kuin joo tai niin. Kerroinkin haastateltaville etukäteen, että en saa osallistua keskusteluun enkä esittää omia mielipiteitäni vaan esitän pelkästään kysymykset. Tämä tuntui alussa hyvin jäykältä minusta itsestäni. Olin hyvin yllättynyt, että se ei tuntunut haastateltavia juuri häiritsevän, he kyllä puhuivat hyvin avoimesti ja mielellään. Kaiken kaikkiaan haastattelujen teko oli erittäin mukavaa, mutta raskasta puuhaa. Kun alkuun pääsi, olisi voinut tehdä enemmänkin haastatteluja.



## 4. Työttömän profiili

### 4.1 Taustatekijät

#### 4.1.1 Ikä ja koulutus

Tässä tutkimuksessa on mukana kymmenen haastateltavaa (Liite 2). Naisia heistä on yhdeksän ja miehiä yksi. Tutkimuksen tarkoituksena oli haastatella haastatteluhetkellä eli vuonna 2003, 18-35-vuotiaita työttömiä. Työttömyydestä sai kuitenkin olla kulunut haastatteluhetkellä viisi vuotta, siksi vanhin haastateltava on 40-vuotias. Yksi haastateltavista on siis 40-vuotias, loput yhdeksän ovat 23-36-vuotiaita.

Haastateltavien koulutustausta vaihtelee ylioppilaasta tradenomiin. Matalin koulutus on nuorimmalla haastateltavalla: hänellä on vain ylioppilastutkinto. Kahdella haastateltavalla on tradenomin tutkinto ja seitsemällä kouluasteen tutkinto. Lisäksi kaksi haastateltavaa on suorittanut opintoja avoimessa yliopistossa. Kaikilla haastateltavilla nuorinta lukuun ottamatta on siis joku ammattitutkinto.

#### 4.1.2 Työ- ja työttömyyshistoria

Haastateltavilla on takanaan melko kirjava työhistoria. Kaikki haastateltavat ovat olleet useammassa kuin yhdessä työpaikassa. Työsuhteet ovat olleet pääasiassa määräaikaista työsuhdetta, myös osa-aikaisia ja pätkätoita on melko paljon. Yhdellä haastateltavalla eli vanhimmalla on ollut vakituinen työsuhde, joka päättyi irtisanomiseen. Työsuhteiden päättyminen on haastateltavien kohdalla johtunut pääasiassa työsuhteiden määräaikaaisuudesta, mutta kolmella se on päätynyt irtisanomisen takia. Yhden irtisanotun työsuhde loppui raskauden aikaisen sairausloman aikana, toisen äitiysloman

aikana, kun kyseinen työpaikka lopetettiin kokonaan ja kolmannen vakituinen työsuhde päättyi irtisanomiseen tuotannollisten syiden takia.

Haastateltavien työttömyysjaksojen pituus vaihtelee kahdesta kuukaudesta puoleentoista vuoteen. Kaikilla haastateltavilla on useampia työttömyysjaksoja määräaikaisten työsuhteiden, työllisyyskurssien, äitiyslomien ja uudelleen koulutusten välillä. Merkittävää on haastateltavien kova yritteliäisyys: moni heistä on hankkinut useamman kuin yhden koulutuksen, osa on tehnyt opintoja avoimessa yliopistossa, lähes kaikki ovat tehneet koulutustaan vastaamatonta työtä jne. Suuri osa haastateltavista on kohdannut työttömyyden heti työmarkkinoille tullessaan, joten he ovat ikään kuin tottuneet työttömyyteen ja epätyypillisiin työsuhteisiin. Se on monelle tavallaan luonnollinen osa työelämään siirtymistä.

## 4.2 Taloudellinen tilanne

Työttömyyden vaikutukset haastateltavien taloudelliseen tilanteeseen vaihtelevat melko paljon. Osa haastateltavista kokee, että työttömyys ei vaikuta juuri mitenkään taloudelliseen tilanteeseen, kun taas toiset kokevat, että heillä ei ole mahdollisuutta ns. normaaliin elämään. Työttömyys vaikuttaa kuitenkin lähes jokaisen haastateltavan elämään jotenkin myös taloudellisella puolella.

Haastateltavien kokemaan taloudelliseen tilanteeseen vaikuttaa ennen kaikkea se, onko hän yksineläjä, perheellinen tai asuuko hän vanhempiansa luona.

*" no meilla ei ehkä niinkään oo vaikuttanu koska mies on vakinaisessa työsuhteessa ja totta kai silloin tulee vähemmän rahaa ku sää oot työttömänä ja jou`ut oottaan niitä rahoja kaks kuukautta " (Nainen 40)*

*" ku mä muutin omaa asuntoo vanhempien luota nii siinä vaiheessa sen erityisesti huomasi että ku ensimmäistä kertaa oikeestaan asu yksin ja sitten jäi työttömäksi elikkä*

*rahat oli niinku tosi tiukalla ei niinku mitenkää päi tullu toimee niillä että vuokraan meni kuitenkin niinku suurin osa että vaikka sai työttömyyskorvauksia niinku tota niinii liitolta nii se oli nii pieni" ( Nainen 29 )*

Taloudelliseen tilanteeseen vaikuttaa melko vähän päivärahan laatu: saako haastateltava ansiosidonnaista päivärahaa, peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea. Yllättävän moni haastateltava nimittäin kokee taloudellisen tilanteen hyväksi tai kohtalaiseksi, vaikka tulona olisi vain peruspäiväraha. Eräs merkittävä seikka, joka vaikuttaa haastateltavan kokemaan taloudelliseen tilanteeseen on se, että lähes kaikki haastateltavat ovat tottuneet epätyypillisiin työsuhteisiin ja epäsäännöllisiin tuloihin heti työuran alussa. Tämä johtuu siitä, että suurin osa haastateltavista on suhteellisen nuoria ja he ovat olleet työmarkkinoilla vähän aikaa.

*" no itse asiassa sillon ku olin muuttohommissa seki oli vähä semmosta keikkaluontosta, oli päiviä ettei ollu töitä ja se nyt ei ollu se tulotaso kauheen korkee mutta aika lähellä varmaa, ehkä vähä parempi ku oli töissä" ( Mies 30 )*

*" no emmää kyllä osaa sanoo voisni sanoo että jopa ehkä vähä parempi taloudellinen tilanne jopa ku opiskellessa" ( Nainen 24 )*

*" niinkun ei o päässy oikein tottumaan sillei niinkun suurempiin tuloihin koskaan" ( Nainen 23 )*

Aluksi lähes kaikki haastateltavat kertovat taloudellisen tilanteensa olevan kohtalainen, ja olevansa tyytyväisiä elämäänsä. Kun he alkavat tarkemmin pohtia, miten työttömyys vaikuttaa taloudelliseen tilanteeseen, huomaavat haastateltavat ongelmia perusasioidenkin hankinnassa.

*" no autoo mulla ei oo ollu parii vuotee käytössä, ei oo yksinkertasesesti mahollista pitää" ( Mies 30 )*

*" joo totta kai että tota vaatteita sit ku ne kuluu päältä pois...ja sitte o joutunu niinku sukulaista apua pyytään..että äitiä vaatekauppaan mukaan jos on jotain tarvinnu"*

( Nainen 36 )

*" kyllä niinku välillä jääkaapissa ei oo ollu ku valot... ja sitten tota justiisa se vaatetilanne ku mää olin jollai työllistämistuella nii sen jo huomas... että ei juurikaan niinku vaatekauppoja kierrelty" ( Nainen 29 )*

Moni haastateltava mainitsee työttömyyden pahimmaksi vaikutukseksi epävarmuuden.

*" no ehkä se o just siinä mielessä masentavaa että ei oo voinu jotai haaveilla että mää sitten ostan jotain tai sitten hankin... ei oo voinu mitää semmosta suunnitelmaa tehdä"*

( Nainen 36 )

Kaikki haastateltavat kuuluvat kuitenkin minun mielestäni ns. parempiosaisiin työttömiin. Heidän elämänhallintakykynsä on työttömyyden aiheuttamista taloudellisista paineista huolimatta hyvä. He pystyvät esimerkiksi suhteuttamaan menonsa ja tulonsa kuukausi kerrallaan, vaikka tulot ovatkin pienet. Suurin osa haastateltavista onkin melko tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa. Heidän työttömyytensä on suhteellisen lyhytkestoista, osa työttömistä asuu vielä kotona ja osalla on työssäkäyvä puoliso. Taloudellinen turvallisuus vähentää työttömyyden nöyryytystä ja häpeää. Tämä puolestaan pitää yllä luottamusta muihin ihmisiin (Kortteinen & Tuomikoski, 1998, 167, 169).

*" sen verran voin sanoo että kivaahan se ei oo mutta elämän täytyy jatkua... no onha se ( taloudellinen tilanne) tietenki heikompi ku työssä olevan, mutta kyllä sillä pärjää justiinsa" ( Mies 30 )*

*" no tota noin nii vaikka se raha o tosi tiukkaa nii kyllä aina jotenki vaa sillei kuukauden loppuun vaik se sillei menee ihan loppuun nii, ei sitä semmosta että oikeeta ongelmaa"*

*tuu, emmää sitte tiää onko mää sitte jotenki nii epätuhlaavainen niinku ihminen tai jotain tai jotain sinne päin että ei se niin hirveen kehuttava oo mutta vois sitä pahemmassakin kriisissä olla" (Nainen 23)*

*"mut mää en oo sitä kokenu ongelmaks et mää oon sillei osannu suhteuttaa oman kulutuksen ja menot sillei nii ettei se oo mitenkään taloutta romahuttanu"*

*(Nainen 40)*

## 5. Työttömään asennoituminen

Yleinen asennoituminen työttömyyteen ja työttömiin puhuttaa haastateltavia paljon. Työttömyys on hyvin henkilökohtainen asia, ja työttömiin ja työttömyyteen kohdistetut asenteet vaikuttavat työttömän kokemuksiin ja itseluottamukseen. Haastateltavien käsityksiin itsestä vaikuttavat paitsi julkisuudessa käytävä keskustelu ja poliitikkojen ja muiden ihmisten puheet, myös läheisten ihmisten kommentit.

*" anoppilassa huomautellaan että kyllä töitä tekevälle löytyy... ei ne kommentit ai sää oot työtön paranna itseluottamusta vaikka sen sanoo sukulaiset "* ( Nainen 40 )

Julkisuudessa esitetty kuva työttömistä ja työttömyydestä on merkittävä, koska media on yksi päivänpolitiikan keskeinen näyttämö (Valtonen 2002, 49-50). Julkisuus ja vallalla oleva työttömyyspolitiikka kytkeytyvät toisiinsa. Julkisuus on tärkeässä roolissa poliittisessa päätöksenteossa (Kantola 2002, 263). Lähes kaikki haastateltavat kokevat julkisuudessa käytävän keskustelun ja poliitikkojen puheet erityisen leimaaviksi.

*" noo kyllä ne (poliitikkojen/päätäjien puheet) välillä vähä on siinä semmosessa niinkun mallissa että tuntuu että yritetään painaa maaha seki ja tuntuu että on ite niin maassa jo sen takia että on työtön ja vielä painetaan lisää nii ei se kyllä hyvältä tunnu "* ( Mies 30 )

*" kyllä ne (tiedotusvälineet) vääristelee näitä työttömyyslukuja se isompi on oikea.. ja puhutaan meistä alentavasti ja tehhään yleistyksiä että kaikki työttömät on semmosia ja semmosia "* ( Nainen 40 )

*" vähän sillei et kukaan ei haluaiskaa töihin työttömistä että.. vähä kyllä semmonen olo tulee et ne (poliitikot) aattelee "* ( Nainen 28 b )

Viranomaiskäytännöissä ja mediassa yritetään ottaa haltuun huono-osaisuutta (Jokinen ym. 2004, 13), kuten työttömyyttä. Tämä tapahtuu usein tavalla, joka saa näihin ryhmiin luokitellut työttömät näyttämään yhdenmukaiselta, muokattavissa olevalta kohteelta. Useaa haastateltavaa ärsyttääkin juuri se, että työttömiä kohdellaan yhdenmukaisena ryhmänä, josta voi tehdä yleistyksiä yksittäisten työttömien perusteella.

*" ..ja sitte melkei jos telkkarista jotain työttömiä näytetään nii mummielestä ne o sitte aina tämmösiä laitapuolen kulkijoita ja niinku et luodaan sellasta kuvaa just että kaikki työttömät on leipäjonossa ja asunnottomia ja juoppoja jossain.. siis sillei että ku meitä on ihan tavallisiaki työttömiä "* ( Nainen 28 a)

Eräs haastateltava kritisoi työttömyyskeskustelua yksipuoliseksi ja jopa työtöntä moralisoivaksi. Tätä tukee Vähätalon (1998, 5) näkemys, jonka mukaan tiedotusvälineiden ja poliittisten päättäjien käymä keskustelu työttömyydestä ja työttömistä on ollut varsin moralisoivaa. Vähätalon mukaan työttömyyskeskustelu on perustunut suppeisiin ja pinnallisiin sekä osittain virheellisiin käsityksiin.

*" elikkä tulee semmonen olo että mitään hillitöntä työvoimatarvetta ees oo ja sitte toisaalta aina puhutaan julkisuudessa että tarvitaan niinku ammatillista työvoimaa sinne sun tänne alalle ja työttömiä on niinku liian paljon nii tulee jotenki skitsofreenisella tavalla niinku semmone olo että tää työttömyys on mun vika ja kuitenkin mulle ei ees tarjota töitä "* ( Nainen 23 )

Myös yleinen suhtautuminen työttömiin ja työttömyyteen puhuttaa haastateltavia paljon. Lähes kaikki haastateltavat haluavat kertoa, miten he kokevat muiden ihmisten suhtautuvan työttömään.

*" no kyllä sitä vähän katotaan niinku yläpuolelta.. no sillei että tuntuu välillä siltä että katotaan et o vähä niinkun b-luokan kansalaine että eihän susta oo mihinkään et ku*

*tuolla noin... tolla tavalla...no ainakin ne ihmiset jotka ei tiedä mitä on olla työttömänä"*  
( Mies 30 )

*" ei työssäkäyvät ymmärrä työttömiä ei löydy myötätuntoo ajatellaan että se on ihmisen oma ongelma jos on työtön.... ei sitä voi kauheesti ruveta miettiin että mitä muut aattelee tai miten suhtaudutaan muuten tulee hulluks...pakko on vaan suuntautua tulevaisuuteen"*  
( Nainen 40 )

*" kai se on joku tämmönen vanha emmää tiä oisko se emmää tiä onko se nyt tämmönen luterilaine vaa yleensä tämmönen perinteinen just että ihmisen pitää tehdä työtä elääkseen ja jos ot työtön nii tavallaa muut ihmiset oisko se sitten jonkinlaista kateutta se nyt siellä kotona o ja minä täällä niska limassa raadan nii pitää jotenkin saaha sen ihmisen olo tuntuun huonolta.. joka on siellä kotona "* ( Nainen 36 )

Osa haastateltavista kokee, että he joutuvat selittelemään työttömyyttään ja sen syitä muille, jopa aivan tuntemattomille ihmisille.

*" no emmä tiä se o lähinnä että mä aina selitän että että ku mä oon sen takia että että haluan opiskelemaan ja ja selitän sitä asiaa ni ei sitä yleensä ihmiset aattele kun oon niin nuori että ei siinä oo mitää semmosta..vaikka niinku periaatteessa oon omasta tahdostani.. ei ei mulle oo tullu ikinä mieleenkää että joku ois voinu aatella..et miksköhän oon niinku työtön..kyllä ne yleensä on ihan hyvin ymmärtäny sen"* ( Nainen 24 )

*" ...kyllä mulla on semmonen kuva kuitenkin niinku täysin vieraat jotka ite on vakituuisessa paikassa tienaavat hyvin ja kaikkee muuta nii kyl ne kattoo vähän sillei kieroon että aijaa sää oot työtön; minkä takia että kyllä sen niinku ku mä esimerkiks jos käyt jossain baareissa ja rupeet jutteleen ihmisten kanssa nii: ai sää oot työtön että no jaa miten sää nyt sillei ja että sillei niinku vierailta ihmisiltä tulee niinku semmosta"* ( Nainen 29 )



Suurin osa haastateltavista kertoo kielteisistä kokemuksista, kun puhutaan työttömiin ja työttömyyteen asennoitumisesta. Toisaalta osa haastateltavista kertoo myös, että heidän käsityksensä mukaan työttömiin ei asennoiduta mitenkään erityisesti tai heihin suhtaudutaan hyvin.

*"...tässä yhteiskunnassa ei oikeen mun mielestä tosiaan oo semmonen hyväksyvä asenne siihen että toisten rahoilla periaatteessa toiset elää että.. et et ku siihenkin on mahdollisuus periaatteessa"* ( Nainen 24 )

*" siis aika semmonen neutraali suhtautuminen se (tiedotusvälineiden suhtautuminen) on että niistä tiedotetaan niistä asioista että mitenkä ne on mutta ei siihen välttämättä oteta kantaa sillei hirveesti kantaa..että ei mun mielestä en osaa sanoo sillei että että oisko myönteistä tai negatiivista.. ihan semmonen neutraali.. mun mielestä niistä lähinnä vaan niinku sanotaan että työttömyys on laskenu tai noussu tai miten ne asiat, ne tiedottaa ne asiat mutta ei sen enempää "* ( Nainen 24 )

*" kyllä varmaan sillai ihan suht hyvin kuitenkin kun työttömiä on niin kauheesti että se on niin arkipäivästä että on joku työtön että...kyllä varmaan..hyvin suhtaudutaan..tietysti taas sitten...toisaalta ehkä syrjitään sitten jossain niinku just asunnonhaussa tai tämmösessä sitten ehkä syrjitään mutta noin niinku pääperiaatteessa ihan niinku hyvin suhtaudutaan "* ( Nainen 28 a )

Kortteisen & Tuomikosken (1998, 167) mukaan työttömien kohtuullisen selviytymisen edellytyksenä on, että työtön löytää elämälleen mielen ja merkityksen sekä pystyy turvaamaan elantonsa. Työttömyyden kokemiseen vaikuttavat siis muutkin asiat kuin raha. Hyvät yhteisölliset suhteet vaikuttavat haastateltavieni kohdalla merkittävästi työttömyyden kokemiseen. Lähes kaikki haastateltavat kertovat löytäneensä sisältöä elämäänsä ystävien, harrastusten, vapaaehtoistoiminnan, puolison ja omien lasten kautta. Tämä selittänee haastateltavien tyytyväisyyttä, vaikka he kokevat julkisuudessa käytävän

keskustelun, median, työvoimaviranomaisten ja muiden ihmisten asennoitumisen työttömään pääasiassa kielteisenä.

## 6. Elämän epävarmuus

Työttömyys aiheuttaa yksilön elämässä elämänhallinnan kriisitilanteen. Sen vaikutukset riippuvat monista tekijöistä yksilön elämässä. Työttömyyden negatiivisia vaikutuksia ehkäiseviä tekijöitä kutsutaan suodattaviksi tekijöiksi. Suodattavia tekijöitä ovat hyvinvointivaltion eri osasektoreiden turvaverkostot kuten työttömyysturva, yhteisöihin liittyvät turvaverkostot tai niiden puute sekä yksilön omat selviytymiskeinot (Vähätalo 1996, 35-36). Tässä tutkimuksessa ei juurikaan paneuduta sen erittelyyn, miten suodattavat tekijät vaikuttavat työttömän kokemuksiin, vaan annetaan työttömälle mahdollisuus kertoa subjektiivinen näkemys työttömyydestään.

Epävarmuus on haastateltavien elämässä ehkä näkyvin ja leimaavin piirre. Kaikki haastateltavat puhuvat elämän epävarmuudesta jollain tasolla. He kertovat hyvin laajasti miten kokevat työttömyyden aiheuttaman epävarmuuden omassa elämässään. Epävarmuus vaikuttaa elämään käytännön tasolla ja työttömyyden vaikutukset näkyvät jokapäiväisessä elämässä, kuten asumisessa ja syömisessä. Työttömyyden taloudelliset vaikutukset puhuttavat haastateltavia kuitenkin paljon vähemmän kuin epävarmuuden muut vaikutukset elämään.

### 6.1 Työttömyyden ja pätkätöiden välimaastossa

Willisin (1980) mukaan nuoret työttömät (ja myös pätkätyötä tekevät) ovat "hetkellisessä elintoimintojen pysähtymisen tilassa" (Hammer 1996: Youth & Society). Tämä kuvaus nuorista työttömistä sopii erittäin hyvin myös nykypäivän 35-vuotiaisiin työttömiin, koska työelämään siirtyminen on pitkittynyt. Ihmiset opiskelevat entistä pidempään, eikä työpaikka ole itsestäänselvyys valmistumisen jälkeen. Tämä "hetkellinen pysähtyminen" näkyikin kaikkien haastateltavien puheissa. Lähes kaikki haastateltavat kuvaavat elämää epävarmaksi, lyhytjänteiseksi, lamauttavaksi ja henkisesti uuvuttavaksi.

*" että kyllä sen huomaa että hirveesti niinku mieltii ja stressaa ja masentuu siitä että ku ei o töitä et se ny o mulla ainaki päivänselvä asia että ku ei tiä ei pysty mieltimää niinku elämäänsä eteenpäin pitemmällä aikavälillä että kaikki on niinku tässä ja nyt ei niinku oikeestaa pysty tekemään mitään suunnitelmia" ( Nainen 29 )*

*"kyllä se pätkätyö vie voimat ei jaksaa keskittyä paljo muuhu ku jatkuva epävarmuus on nii rasittavaa.. mutta pakko on jaksaa ku muutakaa vaihtoehtoo ei ole välillä tuntuu että antaa olla tuntuu että hulluks tulee jos loppua ei ala näkymää pätkätöissä kyllä mielenterveys on koetuksella koko ajan" ( Nainen 33 )*

*" .... on niin helppo sillei jäähä sinne oman kodin seinien sisälle ja niinku antaa vaan olla" ( Nainen 36 )*

Työttömät ovat yhteisö tai ryhmä, jonka paikaksi julkisessa keskustelussa yleensä määritellään marginaali eli "reuna". Marginaalissa eläminen voi olla "reunalle" kiinni sitova ja rajoittava kahle (Suutari & Suurpää 2001, 11). Työttömien voidaan myös ajatella haastavan yhteiskunnan sovinnaisen ja ennakoitavissa olevan keskimääräisen elämänkulun, jonka mukaan ihmisten oletetaan etenevän suomalaisessa yhteiskunnassa (Suutari & Suurpää 2001, 5). Suurin osa haastateltavista kertoo kuitenkin jonkinasteisista epäonnistumisen tunteista, jotka vaivaavat nimenomaan työttömyyden takia.

*" ...koko ajan on ollu se tunne että se vika on kuitenkin mussa itessäni että sitä työtä ei oo" ( Nainen 36 )*

Pahimmillaan tämä elämän pysähtyminen ja marginaalissa eläminen tarkoittaa myöhästynyttä kotoa muuttoa ja perheen perustamista. Yksi haastateltava joutuu asumaan kotona vielä 33-vuotiaana juuri työttömyyden aiheuttaman taloudellisen epävarmuuden vuoksi.

*" mun on pakko asua vanhempien luona kun ei oo pysyvää työtä oishan se toinen vaihtoehto että heittäytyis sosiaalitoimiston asiakkaaks mutta emmää rupee..kyllä sitä*

*oletetaan että vanhemmat elättää ku kotona asuu se vaikuttaa kaikkiin tukiin en saa esimerkiksi asumistukea " (Nainen 33 )*

Elämisen mikrotasolla (eli yksilötasolla) jatkuvuus pitää yllä luottamusta ( Pohjola 2001, 200). Työttömällä tämä jatkuvuus on uhattuna. Haastateltavat eivät pysty suunnittelemaan elämäänsä eteenpäin, he saattavat olla taloudellisesti riippuvaisia vanhemmistaan tai puolisoistaan.

*" kyllä mä koen jääväni ulkopuoliseksi omassa perheessä kun mies ei luota raha-asioissa kun olen työtön ei mulla oo oikeutta vaatia esimerkiksi keittiön remontoimista kun ei ole vakituksia tuloja " (Nainen 40 )*

Huolestuttavaa tässä on se, että työn kautta tapahtuva siirtyminen nuoruudesta aikuisuuteen vaikuttaa epäonnistuessaan yksilön identiteetin, itsenäisyyden ja kompetenssin muodostumiseen (Hammer 1996: Youth & Society). Tämä näkyy myös haastateltavien puheessa selvästi, koska suurin osa heistä on ollut työttömänä heti ammattiin valmistumisen jälkeen. Työ onkin Pohjolan (1994, 3) mukaan nuorille aikuisille (20-30-vuotiaille) tärkein elämää kannatteleva ankkuri perhesuhteiden lisäksi. Nuoret aikuiset kokevat, että ilman työtä ja sen tuottamia merkityksiä heidän elämänsä saldo on heikko.

*" kyllä täytyy olla ystäviä ja muita tukijoita että jaksaa en ite uskonu että töitä vois koskaan löytyä en olis selvinny ilman ystäviä ne on jaksanu tukea ja kannustaa" (Nainen 33 )*

Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 53) havaitsivat pitkäaikaistyöttömiä koskevassa tutkimuksessaan, että luottamus kannattelee työtöntä monin tavoin ja suojaa jopa sairastumiselta. Epäonnistumisen tunteita eivät vähennä muiden puheet työssäkäynnistä.

Haastateltavat kokivat lähes poikkeuksetta, että meidän yhteiskunnassamme työ on tai ainakin pitäisi olla ihmisen elämän sisältö.

*" kyllä se välillä ärsyttää kun tuttavien ja ystävien yleisin kysymys on onko sulla töitä..välillä pystyy suhtautumaan huumorilla mutta aina ei "* ( Nainen 40 )

*" ..on se vähän sillei.. on se nolompaa sanoo olevansa työtön kun sillon kun oli hoitovapaalla..."* ( Nainen 28 a )

Haastateltavat siis kokevat, että ympäröivä yhteiskunta on liian työkeskeinen: on häpeällistä olla työtön. Häpeään liittyy myös syyllisyys: olenko tehnyt itse tarpeeksi työnsaannin eteen. Haastateltavien herkkyyksy syyllistyä ja tuntea itsensä tarpeettomaksi oli melko yleistä. Jokainen haastateltava kävi läpi syyllisyyden, häpeän ja epäonnistumisen tunteita.

*" kyllä..erittäin tarpeettomaks tulee just semmone olo että o suurin piirtein toisen luokan kansalaine ja että ei musta oo niinku mihinkään että ku kukaan ei huoli mua vaikka kuin paljo tekee työtä siihen sen eteen että sais työpaikan.... "* ( Nainen 29 )

Ei liene yllättävää, että epävarmuus vaikuttaa haastateltavien itseluottamukseen.

*"... silti se alkaa vähä tuntua jo nololta että ei sitä tällä lailla näin voi loppuikänsäkkää elää kukaan ei oo niinku sillee suoraan moittinu mutta kyllä mä tiiän että että emmää niitte (perheen ja sukulaisten) silmissä hirveen niinku ihailtava enkä yritteliäs oo enkä niinku omissakaa silmissä oo "* ( Nainen 23 )

Myös työelämän epävarmuus puhuttaa haastateltavia erittäin paljon. Moni haastateltava puhuu kokemuksistaan työelämässä samaan sävyyn kuin työttömyydestä. Haastateltavat rinnastavat epävarmat työsuhteet työttömyyden epävarmuuteen. Pätkätöiden ja työttömyyden vuorottelu koetaan henkisesti erittäin raskaaksi. Jatkuva joustaminen ja

muutostilassa oleminen kuluttavat haastateltavien voimia ehkä jopa enemmän kuin itse työttömyys.

*" tuntuu että elämä o iha muitte ihmisten ehdoilla elämistä en tunne että voisin vaikuttaa omaan elämäni tunnen itteni iha luutturätiks... "* ( Nainen 33 )

Juha Siltala (Keskisuomalainen 20.9.1999) puhuu vanhojen pelisääntöjen pettämisestä: vaikka olisit ahkera ja hyvä työntekijä, se ei enää takaa turvallista elämäntilaa kuten pysyvää työpaikkaa. Siltalan mukaan mm. ay-liikkeen tuoma turvallisuus on kadonnut työelämästä ja nykyään työnantaja ostaa koko persoonan, ei vain työpanosta. Tämä näkyy myös haastateltavien puheessa: on pakko suostua lähes mihin tahansa, että saa edes päätöksen. Moni haastateltava kuvailee kuinka epätyypillisen työn tekijä tuntee olevansa ulkopuolinen, huonompiarvoinen kuin vakituiset työntekijät.

*" kyllä siellä tuntee kuuluvansa ihan eri kastiin ku vakituiset työntekijät.. ja kun töitä lähtee hakemaan niin kyllä se tukityökokemus on huonompiarvonen työnantajan silmissä"* ( Nainen 40 )

*" ei sitä tunne että olis samassa asemassa ku on päätöksentekijä kyllä on leima otassa voijaan hyväksyä miten vaan "* ( Nainen 33 )

Siltalan (Ksml 20.9.1999) mukaan: "pienen koiran on käännettävä mahanalusensa isolle ja heilutettava häntää". Enää työntekijällä ei ole vanhanajan autonomiaa eikä omaan harkintaan nojaten voi kieltäytyä mistään. Haastateltavien puheessa tämä näkyy siinä, että epävarmoja työsuhteita pidetään jo melkein itsestäänselvyytenä.

*" ja sit ku nykyään tuntuu olevan se käytäntö että työnantajat antaa vaan tämmösiä päätöksöksiä että "* ( Nainen 24 )

Yksi selitys tälle tilanteeseen sopeutumiselle/alistumiselle on yksilön vastuullistamispolitiikka. Nykyisessä riskiyhteiskunnassa ajatellaan, että yksilön omat valinnat ovat tärkeitä ja että kaikilla on samat mahdollisuudet menestyä, mutta myös syrjäytyä (Paju & Vehviläinen 2001, 26).

## 6.2 Työhaun kohtuuttomat vaatimukset?

Julkusen (2003, 45-46) mukaan visuaalisen vaikutelman, kuten pukeutumisen ja käyttäytymiskoodien merkitys on kasvanut työelämässä. Koko ihmisestä, hänen pätevyyksistään, ulkonäöstä, sosiaalisesta miellyttävyydestä on tullut itsensä muokkauksen ja johtamisen kohde. Foucault'n mukaan tieto, valta ja ruumis liittyvätkin yhteen (Helen 1994, 274). Haastateltavat eivät juuri puhuneet ulkoisesta itsensä muokkauksesta. Kaksi haastateltavaa kuitenkin mainitsi ulkonäkövaatimukset.

*" ...jotenki niinku tuntuu hirveen ristiriitaiselta niinku sekin että joskus isoisan aikoihi niin tota noi työ oli jokaselle vähä niinku semmone välttämättömyys että käveltii tehtaasee että saisko duunia ja ne sano että kattellaa no jo kyllä vissiin, nii nykyi työnhaku on vähä jotai missikilpailua että se o niinku palkinto eikä välttämättömyys "*  
( Nainen 23 )

*" sen jo huomaa niinku siinä että pitäis olla edustavan näkönen "* ( Nainen 29 )

Itsensä muokkauksen vaatimus näkyy mm. Jyväskylän työvoimatoimiston työnhakuvalmennuksessa käytetyn haastattelulomakkeen työnhakua koskevissa ohjeissa: kiinnitä huomiota ensivaikutelmaan, ulkoiseen olemukseen, ilmaisukykyyn sekä motivaation, aktiivisuuden, yritteliäisyyden, mielialan ja asenteen esittämiseen (Julkunen 2003, 47).



Työnhakuvalmennuksen ensivaikutelmalla, ulkoisella olemuksella, mielialalla ja asenteilla tarkoitetaan mm. sisääntuloa ja kättelyä, pukeutumista ja siisteyttä sekä yleistä myönteisyyttä tai kielteisyyttä ( Julkunen 2003, 45). Nämä kuulostavat itsestäänselvyyksiltä, jotka kaikkien aikuisten, työkykyisten ihmisten luulisi hallitsevan. Samaa mieltä olivat haastateltavat, jotka olivat joko kuulleet työnhakukursseista kavereilta tai olivat itse olleet sellaisella.

*" se oli sellasta että tultii aamuyheksäks sinne kuuntelemaa kakstuntista niinku täti-ihmisen luentoa siitä että että sitten kun haette töitä nii muistakaa hymyillä ja olkaa ystävällisiä, tämmösiä itsestäänselviä lateluja että että aika niinku turhaa itsestäänselvyyttä että me ketkään kurssilaiset ei hirveesti niinku pidetty siitä kurssista ja niitä ei sitte niinku enää järjestettykkään enää seuraavana syksynä että se sai työkkärissä niin huonoo palautetta että niillähä menee vaa rahaa kurssie järjestämisee "*

( Nainen 23 )

*" ja sitte mitä mää oon kuullu joiltain kavereilta jotka on käyny nii siellä o jotenki nii älytöntä... että harjotellaan puhelimeen vastausta just tehhään jotai työhakemusta noukita jostai pussista leluja kerrotaan niinku miks otti just sen lelun ja mikse se muistuttaa mua eniten ja tämmöstä mitä mää oon kuullu..about kauhutarinoita "*

( Nainen 29 )

Työnhaun vaatimukset yleensä puhuttavat haastateltavia erityisen paljon. Vaatimuksien sisältö ärsytti haastateltavia huomattavasti vähemmän kuin vaatimusten itsestäänselvyys. Moni haastateltava koki hyvän käytöksen, pukeutumisoheiden ym. olevan itsestäänselvyksiä, joiden mainitseminen esimerkiksi työnhakukursseilla on loukkaus työttömän älyä kohtaan.

Haastateltavat kokevat kuitenkin ehkä kaikkein turhauttavimmaksi sen, että vaikka he aktiivisesti hakevat töitä ja suostuvat huonompiin työehtoihin kuin vakituiset työntekijät, ei pysyvää työpaikkaa silti ole osunut omalle kohdalle. Lähes jokainen haastateltava on

hakenut useita työpaikkoja; tehnyt hakemuksia, soitellut ja kierrellyt kysymässä töitä. Moni haastateltava puhuukin siitä, kuinka turhauttavaa on hakea jatkuvasti työtä ja kuulla aina uudelleen sama, kielteinen vastaus.

*" no justiisa sillei että kyllä niinku tottakai niinku itsevarmuus kärsii siitä että tota niinnii ei oo työtä ja justiisa niinku sanoin että sillee kuvittelee että että kun ei huolita mihinkää eikä mitää että ei oo niinku tarpeeks hyvä mihinkää " ( Nainen 29 )*

*" ku aina saa jos jostai kysyy työtä nii aina sanotaan että ei nii kyllähä se... kyllä se niinku kolahtaa aina tai sillai nii... no tota...siis se ainaki että siis niinku... tai siis se että ottaa päähän hirveesti se et ku tekee töitä kuitenkin niinku oman työllistymisensä eteen siis sillai mut mitään ei niinkun vaikka laittais kuinka monta työhakemusta siis ympäri ämpäri ja koskaan ei " ( Nainen 28 b )*

Moni haastateltava kokeekin, että töitä saadakseen pitäisi olla hyvinkin erilaisia ominaisuuksia kuin heillä itsellään on. Osa haastateltavista kokee selvää rittämättömyyden tunnetta työnhaussa.

*" no ainakin lehtijutuista päätellen mulle on tullu jotenki sellanen olo että että pitäis tota useempiin ammatteihin olla niinku luonteeltaan semmonen mitä mä en ole eli kielitaitonen, sosiaalinen ja sitte tota että semmonen tosi epäujo että tulee juttuun melkeen kenen kanssa tahansa.... ja sitte ku ja tai siis ku tulee niinku semmone olo että että mä en oo luonteeltani lainkaan niinku semmonen niinku joustava ihmine että mä niinku pärjäisin semmosissa tilanteissa niinku yllättävissä tilanteissa missä vaaditaan niinku nopeeta ratkasukykyä ja tämmöstä että mun pitää niinku miettiä aina hetken aikaa ja sitte vasta osaan toimia että nää suosituimmat ihmiset mitkä nykysin saa töitä nii niillä o semmone hiukka toisenlaine persoonallisuus " ( Nainen 23 )*

*" tuli justii se tunne että miten saa esimerkiks ittestään annettua semmosen kuvan että on hyvä jossakin tai hallitsee jonkun..." ( Nainen 36 )*

Työnhaku tuntuu useasta haastateltavasta kohtuuttomalta jo siksi, että työpaikkoja ei kerta kaikkiaan ole eikä niitä tarjota ainakaan työvoimatoimistosta.

*" joo että kyllä siitä jotenkin vähä tulee skitsofreeninen olo että että mullei oo oikeestaa kertaakaan tullu niinku minkäänlaista tämmöstä työhön niinku osotusta niinku postissa "*  
( Nainen 23 )

Työnhaku on selkeästi alue, jossa järjestelmän epäoikeudenmukaisuuden mahdollisuus tiedostetaan. Osa haastateltavista kokee, että vika ei ole hänessä itsessään vaan systeemissä. Moni haastateltava kritisoi sitä, että työnhaussa painotetaan työttömän aktiivisuutta, mutta työpaikkojen vähyydestä/puuttumisesta vaietaan. Haastateltavieni puheessa näkyikin selvä ärtymys/väsytys jatkuvaan aktiivisuuden vaatimukseen.

*" kyllä se työnhakuki on ollu täyttä työtä tuntuu että se vie kaiken ajan kun on ite aktiivinen siinä "* ( Nainen 33 )

Luottamus määritellään ihmisen hyvinvoinnin kannalta yhdeksi välttämättömäksi rakennusaineeksi, erityisesti tässä epävarmuuden ja riskien hallitsemassa myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Luottamuksen rakentumisen kannalta välttämätöntä on yksilön ja yhteisön tarpeiden ja toiveiden välinen vuoropuhelu sekä oikean suhteen löytyminen oikeuksien ja velvollisuuksien välillä (Suutari 2001, 155). Tätä vuoropuhelua kaipaavat myös haastateltavat.

*" ...jotenki mummielestä siihen pitäis saada kannustin tuohon työnhakuun siis semmonen joku..vaikka rahallinen korvaus tai mikä hyvänsä siis sillai että niinkun että kun kuitenkin väsää niitä työhakemuksia ja just kun aina tulee pakit nii et ois jotain kannustinta siihen muutakin kun se työpaikka...että että vaikka tulis kielteinen vastaus nii et sais jotain hyötyä siitä ja sama se et työtön on aina työtön ei oo koskaan lomalla...et se mua ärsyttää ihan kauheesti että ei oo kesälomaa eikä oo niinku periaatteessa viikonloppuja (haastateltava on tehnyt vuorotyötä) eikä mitää että aina on niinku työtön työtön työtön*

*työtön...että emmää tiä oisko se tai miten se ois mahollista järjestää tai mitää että työtönkin sais joskus viettää lomaa mutta ku ei se oo....nii mut jotain niinku semmosta..et se on väärin että niinkun työtön on aina vaan työtön että työttömällä ei ole oikeutta mihkää juhlapyhii eikä mihkää että o vaa työtön..et se on typerää mun mielestä..ja sama juttu ei voi mistää kesälomarahoista tai mistää...että sais kerran vuodessa enemmän rahaa että vois tehdä jotain siis sillei " (Nainen 28 b)*

Epävarmuus leimaa siis kaikkien haastateltavien elämää enemmän tai vähemmän. Sekä työttömyys että epätyypilliset työsuhteet lisäävät haastateltavien kokemaa elämän epävarmuutta.

Epävarmuudesta huolimatta kaikki työttömät pystyvät elämään päällisin puolin suhteellisen normaalia elämää. Heillä kaikilla on kuitenkin jonkunlainen luottamus tulevaisuuteen ja siihen, että työttömyys loppuu joskus. Luottamus onkin varmaan merkittävin seikka, miksi haastateltavat eivät epävarmuudesta huolimatta ole menettäneet esimerkiksi elämänhallintakykyään.

## 7. Aktivointi

Aktivointipolitiikka ja -puheet ovat tuttuja kaikille haastateltaville. Heidän suhtautumisensa aktivointipolitiikkaan ja -toimiin vaihtelee hyvinkin paljon. Aktivointipuheisiin saatetaan suhtautua hyvin kielteisesti, mutta käytännön toimenpiteet hyväksytään mukisematta. Analysoin tässä luvussa erityisesti sitä, miten haastateltavat kokevat oman asemansa aktivointitoimien kohteena. Kokevatko haastateltavat aktivointipuheet ja -toimenpiteet jollain tavalla arvottavina? Pohtivatko haastateltavat aktivoinnin luonnetta? Mitä mieltä haastateltavat ylipäätään ovat aktivoinnista ja aktivointitoimenpiteistä?

Haastatteluissa on vahvasti esillä toisaalta mutta toisaalta ajattelu. Osa työttömistä ei ikään kuin itsekään tiedä miten suhtautua aktivointipuheisiin ja työttömiin kohdistuviin asenteisiin. Haastateltavien puheet ovat monen kohdalla selvästi ristiriitaisia. Melkein heidän kaikkien puheessa esiintyykin kolme erilaista diskurssia. Diskurssit vaihtelevat haastattelun kuluessa useampaan kertaan. Osittain tämä diskurssien vaihtelu johtuu haastateltavien alkujännityksestä. Suurin osa haastateltavista miettii selvästi haastattelun alussa mitä minulle voi sanoa. Kun jonkinasteinen luottamus on saavutettu, vastaukset alkavat käydä huomattavasti rohkeammiksi. Alkujännityksen poistuminen selittää kuitenkin vain pienen osan puheiden vaihtelusta.

Aktivoinnin kokeminen on hyvin subjektiivinen asia jo sen vuoksi, että aktivointi on hyvin moniulotteinen käsite. Aktivoinnista puhutaan paljon; poliitikot, päättäjät, viranomaiset, tutkijat, tiedotusvälineet ja työttömät puhuvat kaikki omilla tahoillaan. Aktivoinnin käsite voi tarkoittaa eri asioita eri ryhmille. Haastateltavat puhuvatkin aktivoinnista hyvin monitasoisesti: joku pohtii aktivointi-sanan tarkoitusta, joku mitä se käytännössä tarkoittaa jne.

Kaikkien haastateltavien puheessa esiintyvät kaikki diskurssit. Joidenkin kohdalla yksi diskurssi on voimakkaampi, mutta monien kohdalla ne ovat tasavertaisia.

## 7.1 Periaatteessa ihan hyvä juttu

Tätä diskurssia leimaavat halu ja tarve uskoa hyvään. Rothsteinin (2000) mukaan ihminen tarvitsee nimenomaan luottamusta sosiaalivakuutukseen (Ruuskasen 2002, 167 mukaan). Haastateltavat haluavatkin luottaa yhteiskunnan antamaan turvaan ja turvan oikeudenmukaisuuteen työttömyyden kohdatessa. Haastateltavat saattavat pitää aktivointitoimia omalla kohdallaan onnenpotkuna, joka on antanut mahdollisuuden tehdä koulutusta vastaavaa työtä tai pysyä kiinni työelämässä tai saada hyvä koulutus ilman opintolainaa. Haastateltavat kokevat, että työttömistä välitetään ja heidän ongelmansa kiinnostavat. He haluavat ainakin uskoa, että päättäjät ja työvoimaviranomaiset todella tekevät kaikkensa työttömän hyväksi. Haastateltavat haluavat uskoa ennen kaikkea hyvään ja oikeudenmukaiseen kohteluun. Tyytyväisyyden taustalla kuultaa kuitenkin jonkinlainen epävarmuus.

*"nehän (työvoimatoimiston virkailijat) toimii lakien mukaan että niinhän se on mentävä"*  
(Nainen 24)

*"kyllä (työvoimatoimiston) palvelu on yleensä ihan hyvää ja asiallista...oikeuden mukasta se on lakipykälien mukaanhan ne menee"* (Nainen 40)

*"virkailijat suhtautuu ihan ystävällisesti ja asiallisesti kyllä se kannustaa kun yks sano mulle että ota ittees niskasta kiinni ja hae tuota työpaikkaa, se tuntu hyvältä"*  
(Nainen 40)

Kaikki haastateltavat näkevät erilaisissa toimenpiteissä hyviä puolia. Useat haastateltavat mainitsevat ainakin jonkun aktivointitoimen olevan "hyvä juttu". Tukityöllistäminen on monen haastateltavan mielestä erityisen hyvä asia. Samoin työvoimakoulutus nähdään todella positiivisena asiana.

*"... mä en nyt usko että se vois olla mikään hyvä elämä jos vaan on koko ajan kotona ja ei tee mitää.. nii emmä usko että siitä o loppuje lopuks itellekkää mitää iloo... ei ..*

*hyötyä ei varsinkaa itelle eikä kellekkää muullekkaa että.. sit ku vaa tuntuu niin käsittämättömälle että joku on mieluummin tosiaan työttömänä kun sitten yrittäs vaikka kouluttaa itteesä tai semmosta... että totta kai oon sitä mieltä että pitää kannustaa siihen työntekoon..että kyllä kyllä sitä tosiaan ..."* (Nainen 24)

*" se (työvoimakoulutus) o iha hyvä juttu siinä o mahdollisuus opiskella kuitenkin paremmalla rahalla ku mitä koulussa..on"* (Nainen 28 b)

Jotkut aktivointitoimet herättävät selvästi vähemmän arvostelua kuin toiset. Alle 25-vuotiaita, kouluttamattomia koskeva velvoite hakea koulutukseen on yksi tällainen. Sitä perustellaan sillä, että jokaisella pitäisi olla joku ammatti. Kouluunhakuvelvoitteen toteutus herättää jonkun verran kritiikkiä, mutta tavoitetta pidetään lähes poikkeuksetta hyvänä.

*" no tota niinnii...emmää oikei tiä...tota niinnii...kyllähän nyt nykymaailmassa o päivänselvä asia että ihminen ei tuu enää toimeen ilman koulutusta..."* (Nainen 29)

*" no vähän kakspiippunen juttu sillai että kyllähän jokaisen pitäis jonkunlainen ammatti hommata...et se ois ihan hyvä että ois siis..joku koulutus...mutta sitten että joutuu hakemaan tai joutuu menemään jonnekin semmoseen mistä ei välitä nii se ei taas sillei oo hyvä asia välttämättä mutta..kyllä se periaatteessa on hyvä että tarvii mennä kouluun"* (Nainen 28 a)

*" no sanotaan et kyl se semmosilla joilla ei oo mitään koulutusta nii on ihan hyvä että ainaki jollain tavalla mut sit jos aatellaan sitä että pitää jok´ikisessä haussa hakee ja kaikkiin mahdollisiin..."* (Mies 30)

Joidenkin velvoitteiden ja toimenpiteiden suosio on haastateltavien keskuudessa suuri. Tämä kertoo siitä, että haastateltavat ovat sisäistäneet työyhteiskunnan moraalin. Tätä tukee Pohjolan (2001, 200) tutkimustulos, jonka mukaan monet nuoret sosiaalistuvat

sukupolvi toisensa jälkeen tuttuun elämänmalliin. Haastatteluja tehdessä kävi nimittäin ilmi, että kaikki asiasta maininneet (ja lähes kaikki kertoivat vanhemmistaan) olivat kasvaneet perheessä, jossa vanhemmat käyvät töissä.

Palkkatyön asema ihmisen elättäjänä (Pohjolan 2001, 194, katso 1994, 1996, 1998) onkin haastateltavien keskuudessa itsestäänselvyys. Kaikki pitävät omaa työttömyyttään enemmän tai vähemmän väliaikaisena tilanteena. Työ on haastateltaville muutakin kuin taloudellisen turvan antaja: kaikki haastateltavat pitävät työtä keskeisenä elämän sisältönä. Pohjolan (2001, 194) mukaan nuoret aikuiset pitävätkin työtä paitsi taloudellisen toimentulon tuojana, myös elämää jäsentävänä ja mielekkyyttä antavana tekijänä, joka mittaa osaltaan mm. heidän ihmisarvoaan ja sosiaalista asemaansa.

Aktivoinnista positiivisesti puhuvien haastateltavien keskuudessa esiintyy myös kaksijakoista suhtautumista aktivointiin. Osa haastateltavista pitää nimittäin aktivointitoimia tarpeellisina toisten työttömien kohdalla mutta tarpeettomina omalla kohdallaan.

*"...tietysti se voi toimia joidenki kohalla mut mun kohalla se (aktivointi) ei kyllä auta mitää"* (Mies 30)

*"se (vastikkeellinen työttömyyskorvaus) o taas sit ei sit voi yleistää se joillekki voi olla aiva hyvä juttu mut sit taas joillekin ei et siinä lähinnä pitäis tehdä selvä raja jos että esim perheessä o lapsia nii sillo ei voijja velvottaa tommoseen vaa pitää kattoo että se isä tai äiti saa olla työttömänä kotona ja hoitaa ne lapset"* (Nainen 36)

Joidenkin haastateltavien puheesta tulee jopa tunne, että he kokevat olevansa jollain tavalla aktivointitoimien ulottumattomissa tai "yläpuolella".

*"mutta tietysti se (työnhaku työvoimatoimiston kautta) voi olla jonku toisen kohalla ihan ihan hyvä systeemi että mutta kyllä mää oon sitte sitä mieltä että työnhaussa pitää ite olla*



*aktiivinen ei ei se tu sillä lailla että kotona istut oottelet että sieltä työvoimatoimistosta soitettais että kyllä pitää ite olla aktiivinen että sen työpaikan saa " (Nainen 24 )*

Tämä minä ja muut jaottelu työttömien sisällä on hyvin mielenkiintoinen. Miksi muut työttömät saavat olla aktivoinnin kohteena mutta itse ei? Tiettyjen ryhmien kohdalla aktivointi nimittäin nähdään erityisen hyvänä keinona pitää työtön kiinni työelämässä tai koulutuksessa. Näitä ryhmiä ovat nuoret ja pitkäaikaistyöttömät. Onkin melko yleistä, että haastateltava pitää itseään "parempana" kuin muita työttömiä. Minä ja muut työttömät jaottelu on selkeästi nähtävissä haastateltavien puheessa. Tälle jaottelulle löytyy teoreettista pohjaa mm. Kortteisen & Tuomikosken (1998) tekemästä tutkimuksesta. Haastateltavistani suurin osa edustaa selvästi ns. parempiosaisia työttömiä. He eivät kuulu esimerkiksi pitkäaikaistyöttömiin vaan heidän työttömyysaikansa vaihtelevat lähes poikkeuksetta parista kuukaudesta korkeintaan vuoteen. Kortteinen & Tuomikoski (1998, 166) toteavatkin, että "myös työttömien keskuudessa on polarisoitumista". Osalla haastateltavista ilmeneekin muita työttömiä lähes moralisoivia kannanottoja.

*" ei ihmisiä saa pakottaa mihinkää alipalkattuun työhön pitäis tehä ero niitten välillä jotka oikeesti haluaa töihi ja jotka ei haluakkaa töitä vaa haluaa hyötyä erilaisista tuista " (Nainen 33 )*

*" että tietysti itekkin varmasti suhtaudun sillei jos on tämmösiä ihmisiä jotka ei niinku mitään oo suurin piirtein peruskoulun jälkeen tehny ja on sillei vaan työttömänä nii en mä voi sanoo niihin hirveen myönteisesti suhtautuvani..kyllä tietysti pitäis vähä jotai jotai tehä semmosta että..ettei se oo iha ihan mun mielestä tai eikä eikä varmasti monenkaan muun mielestä sillei oikein että toiset elää sitte pelkällä yhteiskunnan tuilla ja muilla systeemeillä ja enkä tosiaan mun mielestä se ei oo järkevää että että kannustetaan periaatteessa olemaan ennemmin työtön ku työhön..ku jos töistä saa vähemmän rahaa ku siitä että on työttömänä" (Nainen 24 )*

Haastateltavat eivät myöskään halua samaistua työttömän stereotypioihin, joita he kohtaavat jokapäiväisessä elämässään (Törrönen 2005, 17). Haastateltavat haluavat, että heitä kohdellaan yksilöinä eikä massana. He etsivätkin esimerkiksi työttömien kohtelusta yksilöllisyyttä arvostavia piirteitä tai vähättelevät vähemmän kunnioittavia piirteitä.

*" että ei voi sillei...mun mielestä työttömiäkään yleistää semmoseks yheks ryhmäks että...tavallaan että toiset on toisesta syystä ja toiset on toisesta syystä työttömiä että eihän voi ei voi sillee sanoo että kaikki työttömät on semmosia tai tämmösiä"*

( Nainen 24 )

Aktivoinnin positiivisesti kokemisen taustalla on selvästi ajatus siitä, että työnteko on ainoa oikea keino elättää itsensä. Haastateltavat pitävät omaa työttömyyttään väliaikaisena tilanteena ja heillä kaikilla on pyrkimys ja kova halu palata työhön. Lähes kaikki haastateltavat ovat säilyttäneet elintasonsa suhteellisen hyvänä, tai ainakin pitävät itseään onnekkaina ja parempiosaisina työttöminä. Siksi on hyvin ymmärrettävissä, että aktivointi nähdään positiivisena keinona palauttaa vähemmän työhaluiset tai esimerkiksi pitkäaikaistyöttömät työelämään tai koulutukseen. Tässä diskurssissa ei pohdita aktivoinnin luonnetta tai oikeutusta, vaan pidetään sitä itsestänselvyytenä tai ainakin oikeutettuna.

Kukaan haastateltava ei kuitenkaan koe aktivointia pelkästään positiiviseksi asiaksi. Haastateltavat saattavat hyväksyä jotkut toimenpiteet tiettyjen työttömien kohdalla, mutta eivät hyväksy toimenpidettä kaikkien kohdalla sovellettavaksi. Tällainen toimenpide on tyypillisesti kouluunhakuvelvoite. Alle 25-vuotiaiden kouluunhakuvelvoitteeseen suhtaudutaan pääasiassa myönteisesti, mutta sitä ei hyväksytä muiden työttömien kohdalla.

## 7.2 Mutta kuitenkin joku mättää

Erään haastateltavan lause ilmaisee erityisen hyvin sen ristiriitaisuuden, mikä esiintyy monella haastateltavalla kun he puhuvat aktivoinnista:

*" kyllähä se oma aktiivisuus on erittäin tärkeätä työhaussa emmää olis saanu töitä jos en olis ite itteeni tuonu esille..mutta ei kukaan jaksa loputtomasti olla aktiivinen "*

( Nainen 33 )

Haastateltavat käyvät kamppailua luottamuksesta: suurin osa haastateltavista miettii jossain haastattelun vaiheessa voiko työvoimaviranomaisiin ja päättäjiin yleensä luottaa. Lähes kaikilla on epäilyksen ja epäluottamuksen tunteita viranomaisia ja yhteiskuntaa kohtaan. Haastateltavat kritisoivat mm. työttömyyspolitiikkaa ja työttömyyden ratkaisukeinoja sekä poliitikkojen ja työvoimaviranomaisten halua ratkaista työttömyysongelma.

*"en koskaan en siis en usko että voisin sieltä saaha työpaikan mutta pakkohan siellä (työvoimatoimistossa) on käyä jos haluaa näitä jotain tukia ja muuta tällästä näin että onhan siellä pakko käyä mutta emmää usko että tai just oon puhunu sitä kavereittenkin kanssa että haluaisin nähä semmosen ihmisen joka on työvoimatoimiston kautta saanu työpaikan kyllä siinä ite on pakko olla aktiivinen että töitä saa.. ei se, ei se tuu ikinä onnistumaan ja oon kuullu taas sitte että työnantajat on hakenu työvoimatoimiston kautta työntekijöitä mutta nekää ei oo sieltä saanu sitte näitä työntekijöiden tietoja että... se on aika, tuntuu että vähän turha sinänsä"*

( Nainen 24 )

*" ei kukaan työttömistä oikeesti välitä aina vaan puhutaan varsinki vaalien aikaan mutta ei mitään oikeesti tehä " ( Nainen 26 )*

" .... tuntuu vähä hassulta että että pitäis niinku sillee mennä markkinoimaa omaa niinku työvoimaa ja hirveesti niinku kehumaa ja sitte niinku tyrkyttämää itseää, se tuntuu nii ristiriitaselta ku kuitenkin toisaalta niinku koko aika opetetaa myös sitä että työ on jokaisen niinku perusvelvollisuus " ( Nainen 23 )

" emmää tiä hirveen niinku justiisa tuntuu että televisiosta ja noista tulee että kailotetaan siitä ja silti mummielestä nää isokenkäsemmät herrat sais tehdä jonkunnäkösiä ratkasevia päätöksiä että mihin ne laittaa niitä rahoja ja että ei tarttis tunkee johonki Nokialle miljoonia ja sitte niinku mieltii et mihin ne rahat menee ja nostetaan vaan suurempaa veroo ja käyttäsivät joskus niinku sitäki sillei järkevästi että just vaikka enemmän antasivat rahaa näihin työvoimatoimiston tukijuttuihin ja tämmösiin että pääsis ees niinku välillä semmoset jotka niinku o pitempäänki ollu työttömänä nii vähä niinku ihmisten ilmoille " ( Nainen 29 )

" (poliitikot ja päättäjät) yrittää saaja nuo paperit hienommiks...emmää tiä muuta"  
( Nainen 28 a )

" nii ja sitte luvataa kymmene hyvää ja kuus kaunista ja sitte ku kuitenkin nähhää mitä nyt on taas rupee isot työnantajat lomauttamaan isoja määriä elikkä ei niinku yhteiskunta oo saanu mitään aikaseks reilun kymmenen vuoden aikana taas tulee näitä useitten satojen ihmisten irtisanomisia " ( Nainen 36 )

Erään haastateltavan pohdiskelu poliitikkojen ja päättäjien halusta (ja kyvyistä) ratkaista työttömyysongelma on erityisen pessimistinen:

"no...no tota noin nii emmää usko että tota noi että että niille se ois mikää sydämmenasia että saattaa ne sen eteen niinku jotain joskus sillon tällön puuhastella että mää en ees usko ylipäätään siihen että politiikkaan niinku menee kaikkein tietävimmät ja osaavimmat ihmiset vaa esiintymishaluisimmat ja sitten määräilevimmät ihmiset että se on tahtoihmisten leikkikenttä eikä mikää semmone paikka missä niinku ajettais yhteistä

*hyvää.... noo puheissa ne (poliitikot/päätäjät) on tietysti kovastikki huolissaa mutta ei sitä voi niinku oikeesti tietää että välittääkö ne sit lainkaa.... jostain mää olen kuullu toisenkin mielipiteen että jonka todenperäsydestä mää oo varma mutta...luin tosiaan Hesarista että joku ties kertoa mielipidepalstalla että että tota työttömyyden nii hoitoon menee niinku keskimäärin niin ja niin monta miljoonaa niinku ja sitte jos tota noi jos järjestettäs niille kaikille töitä nii että se tulis tota noi nii ja nii moninkertaisesti kalliiks että ei mikään ihme että työttömyydelle ei oo tehty mitää.... onhan siinä se puoli että kun on paljon työttömiin nii se tota noi toimii niinku vähä niinku sellasena vara-armeijana joka ikään kuin hillitsee töissä olevien ihmisten niinku palkansaantivaatimuksia ku jonossa on sitte heti muita" (Nainen 23)*

Kaikki haastateltavat kritisoivat työttömyyspolitiikkaa jossain määrin, mutta toisilla kritiikki jää pinnallisemmaksi kuin toisilla:

*" onneks työvoimatoimistossa ei tarvi käyä ku viiden kuukauen välein ei siellä ymmärretä työtöntä ollenkaa " (Nainen 26)*

*" niin no siis ihmisten mielialat siellä (työvoimatoimistossa) huomaa että ne on vaihtelevia " (Nainen 29)*

Haastateltavien esittämässä kritiikissä on eroavaisuuksia laadun ja tason suhteen. Eräät haastateltavat näkevät työttömyysongelman laajemmasta näkökulmasta. He etsivät työttömyyden syitä myös muualta kuin itsestään. Haastateltavien kritiikki vaihtelee työvoimatoimiston virkailijoiden käyttäytymisen kritisoinnista poliittisen järjestelmän ja vallankäytön kritisointiin. Osa aktiivoinnin kielteisesti kokevista haastateltavista allekirjoittaa seuraavan väitteen: aktiivoinnissa työttömän kannalta merkittävää on tietty perustavanlaatuinen asetelma: yhteiskunta on vaativa osapuoli. Nämä haastateltavat ovat samaa mieltä siitä, että työttömältä odotetaan aktiivisuutta, joustavuutta ja itsensä muokkausta jopa sanktion uhalla (Karjalainen & Lahti 2005, 275). Osa haastateltavista

kokeekin aktivointitoimet negatiivisina keinoina valvoa, holhota tai jopa pakottaa yksilöitä.

*" ei mun mielestä pakottaminen oo mikään ratkasu yhtää mihinkää ei ihmisiä saa rangasta jos ne ei halua vaikka jollekki työllisyyskurssille emmää ainakaa lähtis millekkää työnhakukurssille kyllä mää nyt luulen että mää työhakemuksen osaan itte tehdä ei ne pakot oo hyvä asia "* ( Nainen 26 )

*" ihmisten kyttäämistä se (aktivointi) on, en tykkää "* ( Nainen 40 )

*" no tota niinnii kyllä mummielestä on niinku tosi tiukkaa nykyaikana niinku justiisa jotkut karensijutut ja tämmöset emmää oikein niinku ymmärrä että esimerkiks jotai näitä viikon karensseja että jos tulee ihmiselle jostai mistä lie että o joku niinku ihmeen omavastuuaika emmää oikei ymmärrä kuin ne kuvittelee että ihmiset tulee niinku sen viikonki toimeen ilman rahaa varsinki jos o raha tiukoilla...mummielestä ne o vähä outoja systeemejä "* ( Nainen 29 )

Joissakin haastateltavissa aktivointi herättää hyvin voimakkaita tunteita.

*" ei...se nimenomaan kerää semmosta tietynlaista vihaa sinne niinku taustalle että nyt ku PITÄÄ tehdä näin ja..."* ( Mies 30 )

Osa haastateltavista kritisoi aktivointitoimenpiteitä holhoavuudesta. Haastateltavat saattavat olla tietystä, yksittäisestä toimenpiteestä sitä mieltä, että se on epäoikeudenmukainen ja pakottava. He tekevät mielenkiintoisia havaintoja myös aktivointitoimien käytännön toteutuksesta: osa haastateltavista on sitä mieltä, että työttömiä kohdellaan jopa alentuvasti.

" ...että ei mitenkään selkeesti mut vähän sillei niinku voi voi-tyyliin että kyllä sun nyt täytyis tehdä jotain ja siellä (työnhakusuunnitelman teossa) tuliki semmone olo että mää olen nyt joku niinku niskuroiva lapsi tai jotai sinne päin " ( Nainen 23 )

" ...esimerkiks ku mää olin tämmösessä osa-aikalisäpaikassa ja halusin kysyä siitä jotain yksityiskohtia nii siis tää puhelua siirrettiin monille ihmisille et tuntu että voinko mää luottaa tähän tietoon minkä sain että ku joku ihminen sano sitte aina eri lailla.... ja sitte sieltä (työvoimatoimistosta) tuli esimerkiks..just kun tein tätä osa-aikatyötä..et mun piti liitosta saaha osa rahoista liitosta tuli tieto että joo mulle ei kuulu liiton päiväraha koska teen näin ja näin pitkää päivää mikä ei pitäny paikkaasa eli työvoimatoimisto oli lähettäny liitoo aivan vääränlaiset paperit..ja tota sit siellä vaa sanottii että ohhoh on tullu virhe.. " ( Nainen 36 )

" siellä (työvoimatoimistossa) oli taas siinä vaiheessa semmonen nainen jolla oli vähän mutrumpi naama, sano mulle että jos et sää haje tähän niinku tähän työnhakukurssille mikä kestää viikon ni tota niinnii sun on ihan turha ajatella että sää pääset ikinä valtiolle hommiin elikkä suoranainen uhkaus, mua huvitti mun teki mieli laittaa jo kirjettä menemään ku mää kävin sitte työhaastattelussa Ilmavoimilla Tikkakoskella että eikös se oo vähä niinku valtion hommia että ne ei ihan ensimmäisenä siellä kuitenkaa kysy että ootko käyny työvoimatoimiston työnhakukurssin, se on niinku semmosta naurettavaa uhkailua mutta en silti mennyt sinne kurssille ja iha varmasti voin hakee valtion hommiin "

( Nainen 29 )

Haastateltavien puheessa on tässä vaiheessa keskeisesti mukana kamppailu syyllisyydestä: onko työttömyys oma vika vai voiko syytä työttömyyteen etsiä myös muualta. Haastateltavan herkkyyys syyllistyä vaihtelee jonkin verran. Osa haastateltavista puhuu työttömän syyllistämistä, kun taas osa ei pohdi sitä lainkaan. Kukaan haastateltava ei kuitenkaan yhdistä aktivointia ja syyllistämistä toisiinsa. Lähes kaikki haastateltavat syyllistyvät mm. median, poliitikkojen ja päättäjien ja toisten ihmisten

puheesta (katso Työttömään asennoituminen-kappale), mutta kukaan ei liitä siihen suoranaisesti käytännön toimenpiteitä. Kukaan haastateltava ei myöskään koe olevansa yksin syyllinen omaan työttömyyteensä.

Haastateltavien kriittisyyden ja kritiikin suhteen esiintyy jonkinasteista eroavaisuutta sen mukaan minkä ikäinen haastateltava on. Nuoremmilla, alle 25-vuotiailla haastateltavilla on vähemmän aktivointiin kohdistuvaa kritiikkiä. He suhtautuvat aktivointitoimiin positiivisemmin kuin vanhemmat haastateltavat. Haastateltavat, jotka ovat olleet työmarkkinoilla kauemmin, suhtautuvat yleiseen työttömyyspolitiikkaan selvästi negatiivisemmin kuin muut. Heidän uskonsa ja luottamuksensa työttömyyden hoitoon on heikentynyt omien kokemusten seurauksena.

Tätä selittää mm. se, että osa haastateltavistani on tullut työmarkkinoille 1990-luvulla ja osa 2000-luvulla. Aktivointi työttömyyden ratkaisukeinona tuli Suomeen hieman myöhemmin kuin muihin EU-maihin; työhön kannustaminen ja aktivointi nousivat poliittiseen keskusteluun voimakkaasti 1990-luvun puolivälissä (Keskitalo & Mannila 2002, 208). 1990-luvun alusta asti työelämässä mukana olleet ovat siis kokeneet omakohtaisesti kaikki tärkeimmät muutokset, joita työttömyyspolitiikassa on tapahtunut. 2000-luvulla työmarkkinoille tulleet ovat puolestaan tottuneet aktivointitoimiin heti alusta alkaen; osa heistä pitää aktivointipolitiikkaa itsestään selvänä asiana, joka on "aina ollut olemassa".

### 7.3 Kyllä ne kuitenkin parhaansa yrittää

Yleensä ottaen haastateltavien suhtautuminen aktivointiin on hyvin ristiriitaista. Heidän mielipiteensä aktivoinnista ja aktivointitoimista vaihtelevat haastattelun aikana ja jopa kesken lauseen.



*" eihän sitä nyt väkisin pysty ihmisiä aktivoimaan siis sillei että yrittää voi toiset on luonnostaan aktiivisempia kun toiset siis sillai...mitenkähä mä nyt sanoisin...kyllähän sillai kuulostaa ihan ehkä hyvältä mutta tota nii...emmää tiijä toimiiko se sitte kuitenkaa "*  
( Nainen 28 a )

Osittain tämä johtuu siitä, että haastateltavilla ei välttämättä ole selkiytynyttä mielipidettä aktivoinnista. Kaikilla haastateltavilla ei myöskään ole tarkkaa kuvaa siitä, mitä aktivointi käytännössä tarkoittaa. Mielipiteen selkiytymättömyydestä kertoo erityisen hyvin erään haastateltavan seuraava pohdinta:

*" musta on tota niinnii niinku huomaa just ton työvoimatoimistossa asiointin että ne velvotteet on musta menny vähän niinku jo yli... että yleensäki kaikki asiat siellä jotenki ihmisiä vähän niinku pakotetaan mutta toisaalta taas sitten se o varmaa iha ymmärrettävää että onhan se niinkun sääli kattoo jos on vaikka nuori ihminen ja sitä ei kiinnosta niinku kiinnosta mikään..että semmosesta se kai on lähtenykin se pien(i) pakottaminen mutta itestä tuntuu jotenki nii hassulta että uhkaillaa että jos sää et nyt haje näihi työpaikkoihi nii sää jou'ut karenssiin ja sää menetät päivärahas niin ja niin pitkäks aikaa.. on sillei suu auki kattoo siellä että joo no ehkä mä nyt kuitenkin haen niinku ihan omasta tahdosta jo "* ( Nainen 29 )

Haastateltavien omakohtaiset kokemukset tai kohderyhmään kuuluminen/kuulumattomuus vaikuttavat hyvin paljon siihen, mitä mieltä he tietystä, yksittäisestä toimenpiteestä ovat.

*" no kyllä ne erilaiset tukitoimet o hyödyllisiä ollu omalla kohalla ne o loppuje lopuks parantanu ja ylläpitäny ammattitaitoo ja onha se auttanu jaksamaa ku on välillä päässy töihi tai kurssille "* ( Nainen 33 )

Haastateltavat ovat tässä vaiheessa selvittäneet kamppailun luottamuksesta ja syyllisyydestä. He ovat päättäneet luottaa työttömän oikeudenmukaiseen kohteluun ja työttömyyspolitiikan oikeudenmukaisuuteen, eivätkä pohdi myöskään syyllisyysasioita. Haastateltavien luottamus viranomaisiin ja päättäjiin tuntuu erittäin vahvalta. Haastateltavat haluavat uskoa esimerkiksi aktivointitoimien hyvyteen ja oikeudenmukaisuuteen.

*" kyllähä se...niitähän on..aina sitä tietysti hirveesti yritetään...laskee ja aina aina varsinki enne vaaleja aina hirveesti lupauksia että kyllä nyt työttömyys laskee ja..mutta emmää usko että siihe mitää semmosia kovin nopeita muutoksia voi tehdä...et en..kyllä ne tietysti haluais politiikot tietysti itelleen siitä semmosta kunniaa että oon pystyny poistamaan sitä työttömyyttä mutta emmää usko että ne nyt sen kummempi sitte suhtautuu tai osaa niinkun aatellakkaa välttämättä että miten se oikeesti minkälaista se työttömänä oleminen on" ( Nainen 24 )*

Haastateltavien kyky tai halu asettautua työvoimatoimiston virkailijoiden ja päättäjien asemaan on silmiinpistävä. Haastateltavat saattavat olla hyvin vihaisia siitä, miten heitä on kohdeltu työvoimatoimistossa tai miten turhauttavia tietyt työvoimatoimenpiteet ovat. Silti haastateltavat kertovat ymmärtävänsä poliitikkojen tai työvoimatoimiston virkailijoiden tilanteen.

*" se on hirveen vaikee asia kyllä varmaan..päättäjille tää työttömyysasia et mää...kyllä ymmärrän sillä lailla että... ja kyllä ne (työvoimatoimiston virkailijat) on totta kai niinku parhaansa yrittäny että eihän siinä sillei mutta kyllä vois tietysti jos on..ei oo hirveen kauan ollu töissä siellä..nii kyllä mää sen nyt ymmärrän että ei nyt ihan välttämättä kaikkee tiijä mutta tietysti se on ku omalle kohalle sattuu nii se harmittaa sillei..että ku ei saa tietää kaikkee" ( Nainen 24 )*

Haastateltavien ristiriitaista suhtautumista aktivointiin selittää myös se tosiasia, että haastateltavat eivät voi (kuten eivät päättäjätäkään) olla varmoja siitä, mikä on oikea ratkaisu työttömyyden hoidossa.

*" no kyllähän se (vastikkeellinen työttömyyskorvaus) toisaalta tietysti hyvältä kuulostaa.....mutta en usko että se ois....ihan oikein mutta tietysti tai semmosia pitää miettiä koska ei, se on hirveen vaikee sitte keksiä mitään miten se muuten vois mennä ...että että toisaalta tietysti ois ois sillei että pitäis pitäis ottaa joku työpaikka mutta.. oon sitä mieltä mut sit taas toisaalta sitä että ei ei siihen ei se kuitenkaan tuu käytännössä onnistumaan nii että että pakotetaan joku semmosta työtä mikä ei oikeesti ees kiinnosta yhtään "* (Nainen 24 )

*" hassulta sillai et kyllä suurin osa työttömistä varmaa töihin haluais jos töitä olis mutta tota onha niitä ketkä ei ... kyllä niitä varmaa kuitenkin tarvitaa "* (Nainen 28 b )

Haastateltavat eivät tässä vaiheessa pohdi työttömyyden syitä kovin syvällisesti. Haastateltavat tuntuvat hyväksyvän työvoimaviranomaisten ja päättäjien toimet välttämättömänä pahana. He ikään kuin haluavat unohtaa ikävät asiat, kuten työttömyyden ja kaiken siihen liittyvän ja keskittyä muihin asioihin. Haastatteluiden perusteella minulle tuli tunne, että työttömät eivät halua ainakaan koko aikaa ajatella heihin kohdistuvia toimenpiteitä. Syynä tähän tuntuu olevan arkielämän vaikeus: aika ja voimat eivät riitä kuin päivästä toiseen selviämiseen. Työttömän arki on sen verran raskasta, että voimat eivät enää riitä kritisointiin. Monet haastateltavat kuvaavat esimerkiksi jatkuvaa työnhakua niin raskaaksi ja henkisesti uuvuttavaksi, että se käy työstä. Haastateltavat eivät halua tässä tilanteessa ajatella enää yhtään mitään ylimääräistä.

Tämän teeman kohdalla tulikin sellainen tunne, että aktivointipuheen taakse voidaan todellakin kätkeä lähes mitä vain. Työttömät eivät halua ajatella/eivät tule ajatelleeksi aktivointipuheen takana olevaa ”uusliberalistista ideologiaa”. Minun haastateltavieni

keskuudessa näkyi nimenomaan se, että suurimman osan työttömän huomiosta vie jokapäiväinen arkielämästä selviytyminen. Onkin aivan luonnollista, että jokapäiväisen leivän hankkiminen vie voiton järjestelmän oikeudenmukaisuuden pohtimisesta. Haastateltavat haluavat uskoa, että heidän asioitaan ajetaan mahdollisimman hyvin. He haluavat uskoa, että työttömiä kohdellaan oikeudenmukaisesti. Työttömän oikeudenmukainen ja ihmisarvoinen kohtelu saa näyttämään työttömyyden kestettävämmältä tilalta.

## 8. Vastaantaistelua ja alistumista

Haastatteluissa korostui erityisesti se, että kaikilla haastateltavilla on kova puhumisen ja kuulluksi tulemisen tarve. Haastateltavien puheessa korostui moneen kertaan myös se, kuinka turhauttavaa on kun työttömyydestä julkisuudessa puhuvat ihmiset, joilla ei ole siitä omakohtaista kokemusta. Jokisen ym. (2004, 13) mukaan yhteiskunnan vahvat instituutiot kuten viranomaiskäytännöt ja media kartoittavat ja pyrkivät haltuun ottamaan huono-osaisuutta. Tarkoituksena on parantaa mm. työttömien asemaa, mutta tulos voi olla päinvastainen. Tämän tutkimuksen pyrkimyksenä onkin ollut virallisen tiedon haastaminen ja työttömän asemaa vahvistavan tiedon tuottaminen. Olen pyrkinyt kyseenalaistamaan huono-osaisuutta hallitsevia tieto- ja uskomusjärjestelmiä siten, että työttömien omat kokemukset, näkökulmat ja äänet pääsevät täysipainoisesti esiin (Törrönen 2005, 16). Olen antanut analysissä paljon tilaa haastateltavien omalle puheelle, sillä se kertoo parhaiten, miten työttömät kokevat työttömyyspolitiikan ja yleisen asennoitumisen työttömiin ja työttömyyteen.

Työttömän puheissa erottui viisi selkeästi erilaista tyyppiä. Ne kuvaavat minkälaisia eroja voi olla työttömän suhtautumisessa työttömyyspolitiikkaan ja yleiseen asennoitumiseen. Vastaantaistelu ja alistuminen on keskeinen vastakkainasettelu tyyppien välillä. Ääripäissä ovat työttömyyteen ja/tai vallitsevaan työttömyyspolitiikkaan täysin alistunut tai sopeutunut yksilö ja kokoaikaista taistelua järjestelmää vastaan käyvä yksilö. Kukaan haastateltava ei luonnollisestikaan edusta pelkästään yhtä tyyppiä. Jokaiselta haastateltavalta löytyy useamman tyypin piirteitä. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen tulokset eli sen, miten haastateltavat suhtautuvat työttömyyspolitiikkaan ja kokevat yleisen asennoitumisen työttömään ja työttömiin.

## 8.1 Kieltoreaktio

Tämän tyyppin on vaikea hyväksyä omaa asemaansa työttömänä. Hän kokee olevansa poikkeus työttömien joukossa. Tyyppi ei suostu alistumaan työttömistä luotuihin stereotypioihin vaan kyseenalaistaa ne omalla kohdallaan. Hän ei hyväksy omalla kohdallaan sitä, että tiettyjä ihmisryhmiä pelkistetään mustavalkoisiksi ryhmiksi, joiden tiettyjä ominaisuuksia liioitellaan yli muiden (Hall 1999, 190). Hän haluaa erottautua muista työttömistä ja tekee jopa jaottelun minä ja muut työttömät.

Kieltoreaktion taustalla on ennen kaikkea itseltä kielletty syyllisyys. Tyyppi syyllistyy herkästi, mutta ei halua myöntää sitä. Kieltoreaktio on selviytymiskeino työttömyyden aiheuttamasta häpeän ja jopa ulkopuolisuuden tunteesta. Hän allekirjoittaa Pohjolan (2001, 190) näkemyksen, jonka mukaan työttömyys on negatiivinen poikkeama vallitsevasta elämänmuodosta ja sen hallintaan kiinnitetään meidän yhteiskunnassamme paljon huomiota. Tyyppi ei koekaan suurta tarvetta kritisoida työttömiin ja työttömyyteen kohdistuvia toimia ja puheita, koska ei halua samaistua muihin työttömiin. Tämä tyyppi siis asettuu tavallaan oman työttömyytensä ulkopuolelle. Hän suorastaan ylläpitää polarisointia ja asettautuu jopa muiden työttömien yläpuolelle. Hänen tekemässään jaottelussa/luokittelussa keskeistä on työttömän aktiivisuus. Tämä tyyppi kertoo kuinka kovasti hän on tehnyt töitä työllistymisen eteen eli kuinka aktiivinen hän on työnhaussa. Hän vakuuttelee, että ei ole työnvieroksuja vaan aivan tavallinen ihminen.

Voikin sanoa, että tämä tyyppi on sisäistänyt täysin palkkatyöyhteiskunnan moraalin ja aktiivoinnin välttämättömyyden. Hän näkee työttömyyspolitiikan hyvänä muiden kohdalla, mutta voi samalla kritisoida sitä omalla kohdallaan. Aktivointi on hänen mielestään erityisen tärkeää työhaluttomien työttömien kohdalla. Tyyppi ei pohdi aktiivoinnin luonnetta eikä kyseenalaista sen tarkoituksiperiä. Aktivointipuheessa kuultava ylhäältä alaspäin tuleva oikeassa olemisen ääni, viranomaisten asianomaisia paremmin tietämisen- asenne ja ihmisten kohteena olo (Pohjola 2001, 200) jäävät kokonaan huomiotta. Tämä tyyppi on keskittynyt muista työttömistä erottautumiseen. Tämä kertoo mm. siitä, miten

hän kokee työttömiin asennoiduttavan meidän yhteiskunnassamme. Työttömäksi leimautumisen pelko kertonee paitsi työmoraalin omaksumisesta, myös työttömiä väheksyvistä ilmapiiristä.

## 8.2 Puolustuskannalla

Puolustuskannalla oleva tyyppi on hyvin kaksijakoinen. Hänen kohdallaan näkyy erityisen vahvasti toisaalta mutta toisaalta ajattelu. Puolustuskannalla oleva tyyppi selittelee itselleen ja muille, että on oikeastaan ihan tyytyväinen asioihin. Hän ei uskalla esittää kritiikkiä avoimesti, koska pelkää leimautuvansa työhaluttomaksi työttömäksi. Hänellä onkin kova tarve vakuuttaa olevansa ihan kunnollinen ihminen työttömyydestä huolimatta. Tämä tyyppi ei kuitenkaan ole tyytyväinen siihen, miten työttömistä puhutaan ja miten heitä kohdellaan yhtenä ryhmänä. Hän eroaa kieltoreaktio-tyypistä siten, että hän kritisoi työttömiin kohdistettuja asenteita ja stereotypioita sekä työttömyyspolitiikkaa, koska pystyy samaistumaan työttömien ryhmään.

Puolustuskannalla oleva tyyppi syyllistyy erityisen herkästi. Hän kokee työttömiin ja työttömyyteen kohdistuvat puheet ja toimet syyllistävinä ja työtöntä leimaavina. Tämä tyyppi ei kuitenkaan uskalla ilmaista kriittisiä mielipiteitä avoimesti. Hän saattaa tuntea tulleensa väärinkohdeksi, mutta silti hän yrittää vakuutella tyytyväisyyttään. Puolustuskannalla oleva tyyppi pelkää erityisesti työttömien leimaamista yhdeksi samankaltaiseksi joukoksi. Hän allekirjoittaa Hallin (1999, 190) näkemyksen, että "yhteiskunnan reunoilla tai marginaalissa elävät kohtaavat jokapäiväisessä elämässään vahvoja stereotypioita, joiden kanssa he joutuvat jatkuvasti neuvottelemaan ja kamppailemaan. Hän ottaa työttömiin kohdistuvan arvostelun ja luokittelun henkilökohtaisesti, koska syyllistyy helposti.

Puolustuskannalla oleva tyyppi kritisoi jonkin verran työttömyyspolitiikkaa ja työttömyyteen sekä työttömiin kohdistuvaa asennoitumista. Hän ei kuitenkaan pohdi

kovin syvällisesti aktivoinnin luonnetta, vaan huomiot keskittyvät esimerkiksi yksittäisten toimenpiteiden arviointiin. Uutisointi ja yleensäkin julkisuudessa esitetyt mielipiteet työttömyydestä ja työttömistä herättävät hänessä voimakasta kritiikkiä. Työttömyyspolitiikka yleensä jää vähemmälle kritiikille, koska tyyppi on sisäistänyt yksilön vastuullisuuden vaatimuksen. Hänellä on vahva työmoraali ja kova halu näyttää olevansa työhaluinen. Aktivointipolitiikkaa ei tarvitse perustella hänelle, koska aktiivinen ja itsenäinen toimija (Pohjola 2001, 187) on myös tämän tyyppin tavoite.

### 8.3 Tiedostavaa kritiikkiä

Kriittinen ja tiedostava tyyppi pohtii työttömiin ja työttömyyteen kohdistuvia toimia ja puheita syvällisesti. Tämä tyyppi kyseenalaistaa asioita, hän tuo esiin esimerkiksi sen näkökulman, että työttömän elämä ei ole vain kurjaa ja surkeaa vaan ja että esimerkiksi päättäjillä olisi paljon opittavaa työttömiltä. Granfeltin (1998, 95) mukaan marginaalissa eläviltä ihmisiltä voi puuttua asioita, joita vallitsevassa normaaliudessa pidetään ehdottomina edellytyksinä hyvälle elämälle. Kuitenkaan heidän elämänsä ei ole pelkästään huonoa: tämä tyyppi voi nähdä työn puuttumisen myös elämää parantavana tekijänä mm. siksi, että työttömällä on enemmän aikaa ihmissuhteille. Tyyppi pyrkiikin antamaan rakentavaa kritiikkiä eikä hyväksy automaattisesti työttömiin kohdistuvia odotuksia ja vaatimuksia eikä heihin liitettyjä ominaisuuksia. Tiedostava ja kriittinen tyyppi osaa yhdistellä asioita toisiinsa ja näkee työttömyyden laajempaan yhteiskunnallisena ongelmana.

Kriittisyyden taustalla on se, että tämä tyyppi ei syyllisty herkästi. Hän tiedostaa, että työttömyys ei ole yksilön vika. Hän ei hyväksy yksilön vastuullistamis-linjaa, vaan odottaa vastuunottoa myös yhteiskunnalta. Tyyppi ei hyväksy yksilön yritteliäisyyden painotusta (Rose & Miller 1997, 132) vaan tiedostaa sen olevan yksi keino hallita työtöntä. Tämä tyyppi pohtii työttömyyspolitiikkaa syvällisesti, hän arvioi toimenpiteitä muidenkin kuin itsensä näkökulmasta. Lisäksi hän näkee toimien takana olevan



kokonaisuuden eli esimerkiksi aktivointipolitiikan tarkoituksen laajemmassa mielessä. Työttömyyteen ja työttömiin asennoitumisen kriittinen tyyppi näkee melko leimaavana. Hän kritisoi erityisesti tapaa, jolla työttömistä julkisuudessa puhutaan. Hän ei hyväksy sitä, että työttömyydestä puhuvat julkisuudesta pääasiassa muut kuin työttömät itse (Valtonen 2002, 49-51).

Tämä tyyppi on ainoa tyyppi, joka tiedostaa jollain tasolla hallinnon olemassaolon. Hän allekirjoittaa Pohjolan (2001, 200) näkemyksen, jonka mukaan aktivoinnin perusviritys on ystävällinen, mutta hyvää tarkoittavan käsitteen taustalla on kuitenkin epäluottamus. Tämä määritelmä kuvaa erittäin osuvasti sitä, mitä mieltä kriittinen tyyppi on aktivointipolitiikasta.

#### 8.4 Vihaa ja katkeruutta

Vihainen ja katkeroitunut tyyppi kokee työttömiin ja työttömyyteen kohdistuvat toimet ja puheet leimaavina ja alistavina. Hänellä on hyvin negatiivinen asenne työvoimaviranomaisiin, päättäjiin, poliitikkoihin, uutisointiin ym. Tyyppi näkee työttömän väärinkohtelua kaikkialla. Hän syyttää muita ihmisiä, olosuhteita ja yhteiskuntaa huonosta kohtelusta. Työn menetys voi olla hänelle todella vaikea asia, erityisesti irtisanominen herättää voimakasta vihaa ja katkeruutta. Myös yksilön luonne vaikuttaa työpaikan menetyksen kokemiseen: Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 25-26 ) ovat todenneet, että yhteisöllisesti ankkuroituneelle työttömälle sosiaaliset suhteet ovat hyvin tärkeitä ja hän on niistä hyvin riippuvainen.

Vihan ja katkeruuden taustalla on ainakin voimakas syyllisyyden tunne. Tämä tyyppi ei tiedosta tai ajattele syyllistymistään, vaikka se on melko voimakasta. Tyyppi toimii tunteidensa mukaan eikä toiminta ole kovin rakentavaa. Hän saattaa kohdistaa vihansa entiseen työnantajaansa tai työvoimatoimiston virkailijaan. Lisäksi hänellä on erityisen heikko luottamus päättäjiä ja työvoimaviranomaisia kohtaan. Tämän tyyppin kohdalla on

vaikea osoittaa mitään selkeää syytä vihaan ja katkeruuteen. Pohjolan (1994, 194) mukaan erityisesti taloudelliset vaikeudet heikentävät työttömän luottamusta omaan selviytymiseen. Se onkin varmasti osatekijä voimakkaiden tunteiden taustalla.

Tämä tyyppi kritisoi ankarasti vallitsevaa työttömyyspolitiikkaa. Se on hänen mielestään työtöntä aliarvioivaa. Hän kokee julkisuudessa käytävän keskustelun sekä työttömiin ja työttömyyteen asennoitumisen vihamielisenä ja työtöntä syyllistävänä. Tyypillä ei ole juurikaan perusteita väittämiensä tueksi, vaan hänen tunteensa ohjailevat mielipiteitä hyvin paljon. Tyyppi kokee työttömyyden vaikuttavan hyvin voimakkaasti omaan elämäänsä ja tuntee voimakasta katkeruutta työn puuttumisesta. Tyyppi ei pohdi asioita syvällisesti tai edes järkiperaisesti eikä tunnista hallinnon olemassaoloa. Hän ei myöskään pohdi aktivointipolitiikan ja -toimien luonnetta kuin pinnallisesti.

## 8.5 Alistuminen vai sopeutuminen

Alistunut ja/tai sopeutunut tyyppi on sitä mieltä, että työttömiin ja työttömyyteen kohdistuvat toimet ja puheet ovat tosiasioita, jotka on vain hyväksyttävä. Tämä tyyppi kokee kritisoinnin turhaksi. tyyppi ei kyseenalaista viranomaisten toimia vaan on sopeutunut työttömän asemaan ja yleiseen järjestelmään. Pohjolan (2001, 188-189) mukaan syrjäytettyä ihmistä kuvaa juuri kokemus omien vaikutusmahdollisuuksien menetyksestä. Yksilö on ikään kuin luovuttanut aktiivisen kansalaisen-roolinsa ja alistunut yhteiskunnan toimenpiteiden kohteeksi. Tyyppi kokeekin, että työttömyyspolitiikka on hänen ulottumattomissaan. Se on asia, joka hänen on hyväksyttävä, koska hän ei pysty itse vaikuttamaan omaan työllistymiseensä. Hän kokee olevansa järjestelmän osa, jonka tehtävänä on ottaa vastaan yhteiskunnan hänelle tarjoamat toimenpiteet.

Alistumisen/sopeutumisen taustalla on vahva syyllisyys ja vahva usko auktoriteetteihin. Tämä tyyppi ei pohdi työttömyyttä laajempänä ilmiönä eikä tunnista laajempia

kokonaisuuksia. Hän ei tiedosta hallinnon olemassaoloa missään muodossa. Hän ei pohdi työttömyyteen liittyviä asioita kuten työttömyyspolitiikkaa ja työttömiin asennoitumista. Hän ei usko voivansa vaikuttaa työttömiin ja työttömyyteen kohdistuviin toimiin tai asennoitumiseen. Tämä tyyppi hyväksyy vallitsevan työttömyyspolitiikan automaattisesti. Aktivointia hän pitää hyvänä keinona päästä työelämään kiinni. Tämä tyyppi siis hyväksyy täysin vallitsevan järjestelmän eli myös hallinnon osana yhteiskuntaa. Olen valinnut tarkoituksella sanaparin alistunut/sopeutunut, koska se kuvaa erityisen hyvin miten häilyvä tämä raja on alistumisen ja sopeutumisen välillä.

## 9. Loppusanat

Olen yrittänyt tässä tutkimuksessa antaa äänen työttömälle ja toivon onnistuneeni siinä. Olen valinnut lainaukset oman mielenkiintoni ja valitsemani teorian perusteella, mutta toivon niiden kertovan jotain oleellista työttömän kokemuksista. Voin vain olettaa "vangingneeni oikeat kokemukset oikeilta ihmisiltä" (Pohjola 1994, 27).

Suuri huolenaiheeni läpi tutkimuksen on ollut, miten saan työttömien oman äänen todella kuuluviin? Olikin lohduttavaa lukea Pohjolan (1994,14) kokemuksista tutkimuksenteosta: tutkimus "syyllistyy" aina luokitteluun, kategorisointiin ja tyypittelyyn. Sen seurauksena syntyy siistejä nimilapuilla varustettuja paketteja, joita voi tarjoilla tuloksina ja yleistyksinä.

Suurin kiitos tämän tutkielman syntymisestä kuuluu haastattelemilleni työttömille. Ilman heidän kertomiaan kokemuksia ei tätä tutkimusta olisi!

## 10. Lähteet

Ala-Kauhaluoma, Mika (2005) Keppiä ja porkkanaa. Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin. Yhteiskuntapolitiikka 70, 1.

Aslama, Minna & Kantola, Anu & Kivikuru, Ullamaija & Parikka, Tuija & Salovaara-Moring, Inka & Valtonen, Sanna (2002) Suomen 1990-luvun talouskriisi:demokratian ja julkisen keskustelun koetinkivi. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija (toim.): Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

van Berkel, Rik & Hornemann Moller, Iver & Williams, Colin C. (2002) The concept of inclusion/exclusion and the concept of the work. Teoksessa: van Berkel, Rik&Hornemann, Iver (toim.): Active Social Policies in the EU. Inclusion through participation? Bristol: Policy Press.

Blomgren, Sanna (2003) Vaikeasti työllistettävyyden kysymys 1900-luvun työvoimapolitiisissa uudistuksissa. Työpapereita 5. Stakes.

Dean, Mitchell (1997) Köyhyyden hallinnon genealogia. Teoksessa: Hänninen, Sakari& Karjalainen, Jouko (toim.): Biovallan kysymyksiä- kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Ewald, Francois (1991) Insurance and risk. Teoksessa: Burchell, Graham & Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.): The Foucault Effect. Studies in governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault. Exeter: BPC. Wheatons Ltd.

Foucault, Michel (1991) Governmentality. Teoksessa: Burchell, Graham & Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.): The Foucault Effect. Studies in governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault. Exeter: BPC. Wheatons Ltd.

Goffman, Erving (1963) Stigma. Notes on the management of spoiled identity. Penguin Books Ltd. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Gordon, Colin (1991) Governmental rationality: an introduction. Teoksessa: Burchell, Graham & Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.): The Foucault Effect. Studies in governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault. Exeter: BPC. Wheatons Ltd.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 702. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hammer, Torild (1996) Focuses on the consequences of unemployment in the transition from youth to adulthood in a life course perspective in Norway. Youth & Society, Jun1996, Vol. 27 Issue 4, p.450. AN: 9606054561. ISN: 0044-118X.

Heikkilä, Matti (1997) Kuinka perustella sosiaalipoliittisia supistuksia. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.): Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 208. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Helen, Ilpo (1994) Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa: Heiskala, Risto (toim.): Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Hvinden, B (2000) The Diverse Meanings of Activation in Western Europe of the 1990s. Background paper to European Research Seminar: The Activating Welfare State. New Ways of Fighting Poverty and Social Exclusion in Europe. Lund University, Sweden.

Hämäläinen, Kari (1999) Aktiivinen työvoimapolitiikka ja työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Julkaisija: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, ETLA, sarja B 151 series. Kustantaja: Taloustieto Oy, Helsinki 1999. Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino Oy.

Hämäläinen, Kari (2005) Työvoimapolitiikan arvioinnin sietämätön vaikeus. Teoksessa Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (toim.): Työttömyys - taloustieteellisiä puheenvuoroja. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (2005) Lukijalle. Johdanto. Teoksessa: Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (toim.): Työttömyys - taloustieteellisiä puheenvuoroja. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Hämäläinen, Ulla (2005) Aktivoivatko työmarkkinatuen rajaukset? Kokemuksia nuorten työmarkkinatuen rajoituksista. Teoksessa Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (toim.): Työttömyys - taloustieteellisiä puheenvuoroja. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) Johdanto. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.): Biovallan kysymyksiä- kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna: Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino. Tampere: Gummerus.

Julkunen, Raija & Niemi, Riikka & Virkki, Tuija (2005) Vakuutus, luottamus ja vääryys. Teoksessa: Hellsten, Katri & Helne, Tuula (toim.): Vakuuttava sosiaalivakuutus. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.

Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2004, Hallituksen esitykset ja valtiopäiväasiakirjat.

Kantola, Anu (2002) Se keskustelu jäi käymättä. Poliittinen eliitti ja talouskriisin julkisuus. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija: Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Tampere: Tammer-Paino.

Kantola, Anu & Kautto, Mikko (2002) Hyvinvoinnin valinnat- Suomen malli 2000-luvulla. Sitra 251. Helsinki: Edita Prima Oy.

Karjalainen, Vappu & Lahti, Tuukka (2005) Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto - Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.



van Kersbergen, Kees (2000) The declining resistance of welfare states to change. Teoksessa: Kuhnle, Stein (toim.): Survival of the European Welfare State. Routledge/ ECPR Studies in European Political Science. Lontoo & New York.

Keskisuomalainen 20.9.1999.

Keskisuomalainen 26.3.2006.

Keskitalo, Esa & Mannila, Simo (2002) Aktivointipolitiikka- vastaus pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen ongelmaan? Teoksessa: Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): Suomalainen hyvinvointi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön- Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. 2. painos Hanki ja jää-sarja. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Kuhnle, Stein (2000) European welfare lessons of the 1990's. Teoksessa: Kuhnle, Stein (toim.): Survival of the European Welfare State. Routledge/ ECPR Studies in European Political Science. Lontoo & New York.

Kuhnle, Stein & Alestalo, Matti (2000) Introduction: growth, adjustments and survival of European welfare states. Teoksessa: Kuhnle, Stein (toim.): Survival of the European Welfare State. Routledge/ECPR Studies in European Political Science. Lontoo & New York.

Kärkkäinen, Timo (1995) Työttömyyden raskas kosketus nuorison elämään 1990-luvun Suomessa- historiallisia ja kulttuurisia erityispiirteitä. Teoksessa: Paakkunainen, Kari (toim.):



Pohjola, Anneli (2001) Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa: Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit - Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino Oy.

Procacci, Giovanna (1991) Social economy and the government of poverty. Teoksessa: Burchell, Graham & Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.): The Foucault Effect- Studies in governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault. Exeter: BPC. Wheatons Ltd.

Rahkonen, Keijo (1998) Loppujen lopuksi: Mitä on tapahtumassa sosiaalipolitiikalle ja hyvinvointivaltiolle? Janus 6 (1) 67-68.

Rauhala, Pirkko-Liisa (2000) Onnettomat, oikeudettomat ja osattomat - huono-osaisuus virallistulkinnoissa. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.): Käyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus.

Rose, Nikolas (1995) Eriarvoisuus ja valta hyvinvoinnin jälkeen (otsikko on lainattu Giovanna Procaccin artikkelista *Sociology and its poor*, 1989). Teoksessa: Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia- keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Rose, Nikolas & Miller, Peter (1997) Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.): Biovallan kysymyksiä- kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Rothstein, Bo (2000) *The future of the universal welfare state. An institutional approach.* Teoksessa: Kuhnle, Stein (toim.): *Survival of the European Welfare State.* Routledge/ ECPR Studies in European Political Science. Lontoo & New York.

Sennett, Richard (1998) *The Corrosion of Character. The personal consequences of work in the new capitalism.* W.W. Norton & Company. New York & London.

Siltala, Juha (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun.* Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Suutari, Minna (2001) *Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa työmarkkinoiden marginaalissa.* Teoksessa: Suutari, Minna (toim.): *Vallattomat marginaalit - Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla.* Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino.

Suutari, Minna & Suurpää, Leena (2001) *Erottautumista, kiinnikkeitä ja irrallisuutta.* Teoksessa: Suutari, Minna (toim.): *Vallattomat marginaalit - Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla.* Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino.

Tossavainen, Pekka (2005) *Mitä tilastot kertovat työttömyydestä.* Teoksessa Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki 6 *Uusitalo, Roope (toim.): Työttömyys - taloustieteellisiä puheenvuoroja.* Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Kustannusosakeyhtiö Tammi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Törrönen, Jukka (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto- Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Valtonen, Sanna (2002) Työttömyys ja pääsyn politiikka Helsingin Sanomissa. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija (toim.): Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Tampere: Tammer-Paino.

Vehviläinen, Jukka & Paju, Petri (2001) Meil on metsässä nuotiopiiri. Nuorisoprojektit yhteiskunnallisen vallan käyttäjinä. Teoksessa: Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit- Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino Oy.

Verho, Jouko (2005) Työttömyyden kesto ja pitkäaikaistyöttömyys. Teoksessa: Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (toim.): Työttömyys - taloustieteellisiä puheenvuoroja. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus Kirja/ Oy University Press. Tampere: Tammer-Paino.

( [http://www.tilastokeskus.fi/ajk/tiedotteet/v2006/tiedote\\_052\\_2006-08-22.html](http://www.tilastokeskus.fi/ajk/tiedotteet/v2006/tiedote_052_2006-08-22.html) )

## 11. Liitteet

Liite 1:

Haastattelurunko

Taustatiedot

- sukupuoli, ikä, koulutus, perhe

Tiedot työurasta

- ammatit, joissa on toiminut
- työsuhteiden lukumäärä, kesto, tyyppi

Tiedot työttömyydestä

- työttömyysjaksojen lukumäärä, kesto noin
- työttömäksi jäämisen syyt omasta mielestä

Työttömyyden vaikutukset taloudelliseen tilanteeseen

- asumiseen, auton käyttöön
- matkusteluun, harrastuksiin
- vaatteiden, huonekalujen ym. hankintaan
- syömiseen ja puhtauteen

Työttömyyden vaikutukset sosiaaliseen elämään

- perhesuhteisiin, sukulaisuussuhteisiin, ystävyysuhteisiin
- harrastuksiin, onko ja minkälaisia
- entisiin työtovereihin/työn kautta tulleisiin ihmissuhteisiin
- mikä on elämässä tärkeää, mikä on elämän sisältö tällä hetkellä

### Työttömyyden vaikutukset henkiseen hyvinvointiin

- tyytyväisyys elämään ennen ja nyt
- tarpeettomuuden tunne
- miten kuluttaa päivänsä
- itseluottamus
- eristäytyneisyyden tunne

### Kokemukset työvoimatoimistossa asioinnista

#### Kohtelu ja palvelu

- miten on kokenut virkailijoiden kohtelun
- onko se asiallista/epäasiallista, tasavertaista/alentuvaa, kunnioittavaa/väheksyvää
- onko palvelu hyvää/huonoa/keskinkertaista
- onko palvelu työtöntä hyödyttävää/hyödytöntä: onko saanut töitä työvoimatoimiston kautta

#### Päätöksenteko(karenssit, oikeus työttömyyskorvaukseen)

- ovatko päätökset järkeviä ja hyödyllisiä
- ovatko päätökset oikeudenmukaisia/epäoikeudenmukaisia
- ovatko päätökset ymmärrettäviä/kapulakielisiä
- tapahtuvatko päätökset nopeasti/kohtuullisesti/hitaasti

#### Kokemukset työvoimatoimenpiteistä (tukityöllistäminen, työvoimakoulutus, kouluunhakuvelvoite, työnhakukurssit ja -suunnitelmat)

- miten koet erilaiset toimenpiteet
- ovatko ne tarpeellisia/tarpeettomia, työllistäviä/ei työllistäviä, rankaisevia/kannustavia, tilastojen kaunistelua/oikeasti hyödyllisiä

Kokemukset työttömiin suhtautumisesta/työttömän yleisestä kohtelusta

- miten kokee yleisen asenneilmaston suhtautuvan työttömään
- miten kokee poliitikkojen puheet/toimet
- miten kokee tiedotusvälineiden uutisoinnin, lehtikirjoitukset, tiedotteet ym.

Onko jotain mitä haluaa vielä sanoa työttömyydestä

Liite 2

### **Haastateltava 2**

Mies 30 v. kihloissa ja avoliitossa, peruspäivärahalla

### **Haastateltava 3**

Nainen 24 v., ylioppilas, tradenomi 2001, avoimen yliopiston opintoja, tarkoituksena jatkaa vielä opiskelua, asuu vanhempien luona, peruspäivärahalla

### **Haastateltava 4**

Nainen 40v., kerroshoitaja-kurssi, yo-merkonomi, sihteeri 1999, naimisissa ja 2 lasta, ansiosidonnaisella päivärahalla

### **Haastateltava 5**

Nainen 23v. ylioppilas 1999, seurustelee, tekee appoa avoimessa yliopistossa, työmarkkinatuella

### **Haastateltava 6**

Nainen 29v, merkonomi, tradenomi, avoliitossa, määräaikaisessa työsuhteessa

### **Haastateltava 7**

Nainen 28 v, perushoitaja, 2 lasta, yksinhuoltaja, tekee pätkätöitä

### **Haastateltava 8**

Nainen 28 v. atk-merkonomi, avoliitossa, kaksi lasta, ansiosidonnaisella päivärahalla

### **Haastateltava 9**



Nainen 36v. yo-merkonomi, naimisissa ja 2 lasta, määräaikaisessa työsuhteessa

**Haastateltava 10**

Nainen 26 v. avoliitossa, 1 lapsi, ansiosidonnaisella päivärahalta

**Haastateltava 11**

Nainen 33 v. sinkku, asuu vanhempien luona työttömyyden takia, ansiosidonnaisella päivärahalta